

กระบวนการพัฒนา และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก

บัณฑิต ยานาย

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ 2539

คำนำ

การพัฒนาประเทศที่เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530 - 2534) และฉบับที่ 7 (2535 - 2539) ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนโดยส่วนรวมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญก้าวหน้า ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชน ให้เบี่ยงเบนไปจากวัฒนธรรมความคิดเดิม ที่สืบสานมาแต่อดีตกาล ซึ่งความรู้สึกนึกคิดดังกล่าว บางเรื่องก็เป็นสิ่งที่ดี แต่บางเรื่องก็กลายเป็นปัญหาใหญ่ในปัจจุบัน

ชุมชนเมืองพิษณุโลก เป็นชุมชนใหญ่และเมืองหลัก ที่ตั้งอยู่ระหว่างภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางตอนบน ได้มีการเปลี่ยนแปลงขยายตัวทางเศรษฐกิจ และขยายตัวของชุมชนเป็นศูนย์กลางการค้า ศูนย์กลางการคมนาคม ศูนย์กลางการศึกษา ฯลฯ กระแสนิยมในการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลง ได้สร้างความเจริญและความมั่งคั่งทางวัตถุเป็นปัจจัยหลัก ทำให้สูญเสียดุลยภาพแห่งระบบความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม

รายงานการวิจัย เรื่อง กระบวนการพัฒนาและปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก โดยอาจารย์บัณฑิต ยาฉาย นักวิชาการศึกษา กลุ่มวิจัยและพัฒนา สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 7 ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชน ปัจจัย และเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมือง กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน ในประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

ขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัย แก่บุคลากรของสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 7

ร้อยตรี

(อุทัย ลิทธิศักดิ์)

ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
เขตการศึกษา 7

ชื่อโครงการ : กระบวนการพัฒนาและการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก

ชื่อผู้วิจัย : นายบัณฑิต ยานาย

ปีงบประมาณ : 2539

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พัฒนาการของชุมชน ปัจจัยและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมือง การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยศึกษาเฉพาะพื้นที่ในเขตผังเมืองรวม ซึ่งครอบคลุมเขตเทศบาลเมือง และตำบลท่าทอง วัดจันทร์ บ้านคลอง พลายชุมพล บ้านกลาง จอมทอง ปากโทก หัวรอ สมอแข อรัญญิก และตำบลนาโพธิ์ รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจาก รายงาน เอกสาร บทความ งานวิจัย และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนเมืองพิษณุโลกมีการพัฒนาเมืองตั้งแต่สมัยลพบุรี ถึงรัตนโกสินทร์ ช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากคือ ช่วง พ.ศ. 2453 เป็นช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2500 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อันเนื่องมาจากไฟไหม้หมดทั้งเมือง เกิดการเคลื่อนย้ายของคนไทยเชื้อสายจีน ต่อมาได้พัฒนาเมือง ควบคุมเศรษฐกิจและการปกครองส่วนท้องถิ่น แรงกระตุ้นคือ พ่อค้า นายธนาคาร และเจ้าของที่ดิน ทำให้เป็นศูนย์กลางของภาคเหนือตอนล่าง ปัจจัยและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงชุมชน ส่วนหนึ่งเกิดจากความเป็นศูนย์กลางทางคมนาคม การศึกษา เป็นแหล่งวัตถุดิบทางการเกษตร มีการพัฒนาระบบพื้นฐานและบริการอย่างทั่วถึง เป็นแหล่งพลังงาน เป็นเขตอุตสาหกรรม และระบบการบริหารส่วนท้องถิ่นมีศักยภาพ จากการพัฒนาเมืองได้ส่งผลกระทบ ดังนี้ สภาพการจราจรติดขัด สภาพแม่น้ำ ลำคลอง น่าเสีย สวนสาธารณะและต้นไม้ไม่เพียงพอต่อชุมชน เกิดฝุ่น ควันและมลภาวะด้านเสียง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มรดกทางวัฒนธรรมถูกทำลาย น้ำใจไมตรีและความเกื้อกูลของสังคมลดลง โครงข่ายการคมนาคมกระทบต่อพื้นที่เมืองเก่า ผลกระทบจากการพัฒนาเมืองที่สำคัญที่สุด คือ สูญเสียดุลยภาพ ระหว่างวิถีชีวิตครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม จากการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านของชุมชนเมืองพิษณุโลก ได้เกิดการเรียนรู้และปรับตัว ก่อเกิดเป็น "ชุมชนวิชาการ" เพื่อร่วมกันศึกษาค้นคว้าให้ก่อเกิดการพัฒนาอย่างได้ดุลยภาพในทุก ๆ ด้าน คือ มีเศรษฐกิจดี สังคมดี สิ่งแวดล้อมดี และศีลธรรมดี นอกจากนี้ได้มีการจัดตั้งตลาดไนท์บาซาร์ เพื่อการค้าและการท่องเที่ยว การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเรือนแพ โดยความร่วมมือของชุมชน และหน่วยงานของรัฐ เพื่อหาขอยุติ ระหว่างเอกลักษณ์ หรือปัญหาของชุมชนเมืองพิษณุโลก

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนา และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเรื่องแรกของผู้ศึกษา ซึ่งขณะที่เริ่มต้นการวิจัยขึ้นนี้เกิดจากความคิดที่จะทำประโยชน์ต่อบ้านเกิดเมืองนอนบ้างไม่มากก็น้อย ทั้งนี้ได้รับการแนะนำจากผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพจน์ พฤกษ์วัน รองอธิการบดีสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม และได้มีโอกาสเข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการวิจัย โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม (การสร้างชีวิตใหม่) ปี พ.ศ. 2539 จัดโดยคณะกรรมการวิจัยภาคเหนือ ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ผลการวิจัยปรากฏออกมาได้ก็ด้วยความช่วยเหลือ และความเมตตาจากท่านผู้รู้หลายท่าน ที่ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเรียนรู้ ใช้ประโยชน์และพัฒนาแนวความคิดจากบทความ งานเขียนต่าง ๆ ของนักวิชาการเมืองพิษณุโลก เอกสาร ข้อมูล และรายงานของหน่วยงานราชการ ต่าง ๆ และเอกชนในจังหวัดพิษณุโลก

ขอขอบคุณคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ ผู้จุดประกายความคิดให้แนวทางการศึกษา และขอคิดเห็นอันทรงคุณค่า โดยเฉพาะ อาจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์ุ ประธานคณะกรรมการ ฯ ดร.ยิ่งยง เทาประเสริฐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพจน์ พฤกษ์วัน อนุกรรมการ และท้ายที่สุดนี้ คือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ผู้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย

ขอขอบคุณ ร.ต. อุทัย สิทธิศักดิ์ ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 7 นายศิริโรตม์ โสวัณณะ นายชู ชนะแก้ว รองผู้อำนวยการสำนัก ฯ ที่ได้ให้กำลังใจ สอบถามความก้าวหน้าของการวิจัย และให้การสนับสนุนส่งเสริมด้วยดีเสมอมา เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนหลายแห่งในจังหวัดพิษณุโลก ที่ได้ให้ข้อมูลและให้ความร่วมมือ รวมทั้งอำนวยความสะดวก เป็นอย่างดียิ่ง ขอขอบคุณทุกท่าน

สำหรับความผิดพลาด บกพร่อง รวมทั้งข้อคิดเห็นทั้งหมดในงานวิจัยฉบับนี้ เป็นความรับผิดชอบของผู้ศึกษาแต่เพียงผู้เดียว ผู้ศึกษาหวังว่างานวิจัยฉบับนี้ จะทำให้ก่อเกิดการพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นต่อไปบนความสัมพันธ์ที่ได้ดูดยภาพ ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม

สารบัญ

หน้า

กระบวนการพัฒนา และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก	1
ความสำคัญและที่มาของประเด็นการวิจัย	1
วัตถุประสงค์	2
กรอบแนวคิด	2
ระเบียบวิธีวิจัย	3
ขอบเขตของการศึกษา	3
วิธีดำเนินการ	3
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
ตอนที่ 1 กระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน	5
ชุมชนเมืองพิษณุโลกในบริบททางภูมิศาสตร์ และกายภาพของเมือง	6
กายภาพของชุมชนเมืองพิษณุโลก	7
ลักษณะชุมชนเมืองพิษณุโลกในอดีต	7
พัฒนาการของชุมชนเมืองพิษณุโลก	10
ตอนที่ 2 ปัจจัย เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงชุมชน และผลกระทบที่เกิดจาก การพัฒนาเมือง	15
ชุมชนเมืองพิษณุโลก : วิเคราะห์ปัจจัย และองค์ประกอบบางประการ ของการพัฒนาเมือง	16
ชุมชนเมืองพิษณุโลกในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม : ผลกระทบจากการพัฒนาเมือง	20
ชุมชนเมืองพิษณุโลก : ผลที่น่าจะกระทบต่อวิถีชีวิต ใน 5 - 10 ปีข้างหน้า	28
ตอนที่ 3 กระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก	29
ชุมชนเมืองพิษณุโลก : การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน	30

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
1.การจัดตั้งชมรมศึกษาเพื่อพัฒนาสี่แยกอินโดจีน	30
2.การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนตลาดไนท์บาซาร์	34
3.การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเรือนแพ	36
ตอนที่ 4 : บทสรุปและข้อเสนอแนะ	42
บทสรุป	43
พัฒนาการของชุมชนเมืองพิษณุโลก	43
ปัจจัยและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงชุมชนเมืองพิษณุโลก	44
ผลกระทบจากการพัฒนาเมือง	44
การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน	47
ข้อเสนอแนะ	49
บรรณานุกรม	53
ประวัติย่อของผู้วิจัย	

บัญชีแผนที่

หน้า

แผนที่	แสดงชุมชนเมืองพิษณุโลกในอดีต	8
แผนที่	แสดงผังเมืองรวมของชุมชนเมืองพิษณุโลก	12
แผนที่	แสดงเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก	19

กระบวนการพัฒนา และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก

ความสำคัญและที่มาของประเด็นการวิจัย

ผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในช่วง 3 ทศวรรษ ที่ผ่านมา ชุมชนเมืองพิษณุโลก ได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมากทั้งรูปธรรมและนามธรรมอย่างมีทิศทาง และไม่มีทิศทาง นำไปสู่สังคมที่ทันสมัยส่วนหนึ่งเกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ที่มีอัตราการเจริญเติบโตอยู่ในระดับสูง มีการพัฒนาและขยายตัวของชุมชน การปรับเปลี่ยนและการถ่ายเทของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ชุมชนเมืองขยายและเติบโตมากขึ้น พื้นที่ทำการเกษตรปรับเปลี่ยนสภาพเป็นที่ตั้งโรงงาน อาคารพาณิชย์และชุมชนใหม่ คือ ชุมชนบ้านจัดสรร แหล่งน้ำหรือบริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมขัง ซึ่งเดิมเป็นแหล่งระบายน้ำออกจากตัวเมือง เมื่อดินมีราคาสูง ก็ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นดิน และจัดสร้างอาคารบ้านเรือน พื้นที่ทางวัฒนธรรม เช่น วัดร้าง และเมืองเก่าในอดีต ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถานศึกษา และหน่วยงานราชการ หรือถูกจับจองจากประชาชน ที่รณรงค์ส่งเสริมซึ่งประชาชนเช่าเพื่ออยู่อาศัย กำลังถูกปรับเปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ ที่มีราคาแพงประชาชนที่อาศัยอยู่เดิมไม่มีกำลังด้านทุนทรัพย์พอที่จะซื้อต้องอพยพออกไป เกิดปัญหา ไม่มีที่อยู่อาศัย

กระแสโน้มในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงชุมชนเมืองดังกล่าว รุนแรงและรวดเร็วเร่งรีบ สร้างความเจริญมั่งคั่งทางวัตถุนิยมเป็นปัจจัยหลัก ทำให้สูญเสียดุลยภาพแห่งระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม กลายเป็นก่อให้เกิดปัญหารุนแรงนานัปการ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอุตสาหกรรมได้ผลักดันแรงงานออกจากชุมชนหมู่บ้าน สังคมชนบทถูกทอดทิ้ง สังคมในเมืองแออัดขัดแย้งรุนแรง เกิดปัญหาจราจรและระบบนิเวศวิทยา สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ผู้คนถอยห่างจากระบบคุณธรรม จริยธรรม สูญเสียจิตวิญญาณแห่งความเป็นมนุษย์ สะท้อนให้เห็นความย่อหย่อนประสิทธิภาพ และความบกพร่องในจรรยาบรรณขององค์กรทางสังคมต่าง ๆ ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรทางกฎหมายและองค์กรทางวิชาชีพ

จากความสำคัญ และประเด็นปัญหาดังกล่าวตลอดจนเพื่อความอยู่รอด ของชุมชนเมืองพิษณุโลก ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิจัย กระบวนการพัฒนาและการปรับตัวของชุมชนเมือง

พิษณุโลก เพื่อเข้าใจถึงพัฒนาการของชุมชน เงื่อนไขและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมือง กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีองค์ความรู้ที่ลุ่มลึก ต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย โดยเฉพาะในมิติทางสังคม และวัฒนธรรม จะต้องทำให้เกิดความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการดำเนินการของตนเอง

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาและปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก ในประเด็นต่อไปนี้

1. พัฒนาการของชุมชนเมืองพิษณุโลก
2. ปัจจัยเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมือง
3. กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน

กรอบแนวคิด

1. การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา รัฐบาลให้ความสำคัญเพียงบางด้าน โดยเฉพาะด้านวัตถุ แต่กลับละเลยด้านจิตใจ ซึ่งหมายถึงมิติทางวัฒนธรรม ความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจไม่ได้ช่วยให้สังคมหลุดพ้นจากภาวะของความด้อยพัฒนา ทำให้สูญเสียคุณภาพแห่งระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม

2. ความเป็นชุมชนไม่มีความเป็นกลุ่มก้อน ไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นโครงสร้างหลวม ๆ ให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกชนสูง ยึดมั่นต่อพันธะทางสังคม มีความผูกพันกับครอบครัว และเครือญาติน้อย ยึดผลประโยชน์ที่จะได้รับเป็นเกณฑ์

3. ความเป็นชุมชนไม่ได้จำกัดเฉพาะอยู่ในขอบเขตของหมู่บ้าน หากความเป็นชุมชนหมายถึงลักษณะเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่กว้างขวางบนพื้นฐาน ของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และอุปถัมภ์

4. ความเป็นชุมชนเกี่ยวข้องกับ ความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนกับรัฐ และระบบทุนนิยมซึ่งแสดงออกมาในรูปของความขัดแย้ง การแยกแยะทางชนชั้น ผลผลิตใหม่ทางอุดมการณ์ และการสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจ

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ชุมชน และทบทวนงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทความต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนเพื่อให้ทราบถึงเงื่อนไข และปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ และการปรับตัวของชุมชนเมืองโดยการรวบรวมสารสนเทศข้อมูลที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาเฉพาะพื้นที่ในเขตผังเมืองรวม ซึ่งครอบคลุมเขตเทศบาลเมือง และตำบลท่าทอง วัดจันทร์ บ้านคลอง พลายชุมพล บ้านกว้าง จอมทอง ปากโทก หัวรอ สมอแข อรัญญิก บึงพระ และตำบลนาโพธิ์

วิธีดำเนินการ

การวิจัยอยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา โดยมี ผ.ศ.สุพจน์ พุกชะวัน เป็นผู้ให้คำแนะนำและปรึกษาในพื้นที่ มีรูปแบบการดำเนินงาน ดังนี้

1. เข้าร่วมประชุมปฏิบัติการวิจัย และระดมความคิดเกี่ยวกับการวิจัย โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม (การสร้างชีวิตใหม่)
2. กำหนดกรอบและโครงสร้างวิจัยโดยละเอียด
3. สืบหาภูมิหลังความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ชุมชนเมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ พ.ศ.2475 - 2500 และ พ.ศ. 2500 - 2539 (เงื่อนไข/ปัจจัย พัฒนาการ และกระบวนการเปลี่ยนแปลงผลกระทบ ต่อชุมชน)
4. ทบทวนงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. เลือกพื้นที่ความเชื่อมโยงของมิติทางวัฒนธรรมเพื่อศึกษาคณณ

6. ประมวลผล วิเคราะห์และสังเคราะห์ผลการวิจัย

7. เขียนรายงานวิจัยตามกรอบที่คณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ และผู้วิจัยที่กำหนดร่วมกัน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาและปรับตัวเกี่ยวกับชุมชนเมืองเกี่ยวกับ
  - กระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
  - ปัจจัยและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงชุมชน
  - ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมือง
  - กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน
2. ได้รูปแบบการศึกษาวิจัยในมิติทางวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง

ตอนที่ 1

กระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองพิษณุโลก

ชุมชนเมืองพิษณุโลกในบริบททางภูมิศาสตร์ และกายภาพของเมือง

เมืองพิษณุโลก เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ลึกเข้ามาภายในแผ่นดินของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาทางเหนือประมาณ 389 กิโลเมตร อยู่กึ่งกลางระหว่างกรุงเทพฯ กับดินแดนเหนือสุดของประเทศ จากที่ตั้งอยู่กึ่งกลางนี้ทำให้เกิดความเข้าใจที่แตกต่าง กล่าวคือ ถ้าถือตามภาคพัฒนาและภาคอุตุ นิยมวิทยาแล้ว เมืองพิษณุโลกจะตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนล่าง แต่ถ้ากล่าวถึงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์โดยอยู่ระหว่างละติจูดที่ $16^{\circ} 31' 23''$ เหนือ ถึง $17^{\circ} 44' 34''$ เหนือ ลองติจูด $99^{\circ} 51' 27''$ ตะวันออก ถึง $101^{\circ} 04' 34''$ ตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับอำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์ และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอเมืองพิจิตร สามง่าม และวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอหล่มเก่า เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอศรีสำโรง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย และอำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร

มีเนื้อที่ทั้งหมด 10815.854 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 6,759,904 ไร่ ลักษณะภูมิอากาศจัดอยู่ในประเภทฝนเมืองร้อน เฉพาะฤดูฝนปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี 358.5 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 27.2 องศาเซลเซียส แหล่งน้ำที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำน่าน แม่น้ำยม แม่น้ำแควน้อย แม่น้ำเข็ก สภาพพื้นที่โดยทั่วไปจะมีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำน่าน แม่น้ำยม มีระดับความสูงพื้นที่ประมาณ 40 - 80 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง เว้นแต่บริเวณเชิงเขาที่ต่อกับเขตที่สูงทางตะวันออก จะมีระดับสูงประมาณ 60 - 80 เมตร ภูมิประเทศจะค่อยๆ ลาดจากที่สูงตอนกลางและภูเขาสูงทางตะวันออกของเมืองพิษณุโลก ลงสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน และแม่น้ำยม

กายภาพของชุมชนเมืองพิษณุโลก

ชุมชนเมืองพิษณุโลกตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำน่าน ในพื้นที่แอ่งที่ราบลุ่มเมืองพิษณุโลก หรือที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน โดยบริเวณชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่เป็นคันดินธรรมชาติ ระดับสูงเฉลี่ย 45 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง และที่ราบน้ำท่วมที่ลดระดับออกไปจากฝั่งแม่น้ำทั้งสองฟากฝั่ง ซึ่งมีแอ่งน้ำขนาดใหญ่รองรับ สภาพการลาดเทดังกล่าว คือบึงราชนกกทางทิศตะวันออก ทะเลแก้วทางทิศตะวันตก และบึงทุ่งศรีกาทิศใต้ มีลำคลองธรรมชาติสำคัญทำหน้าที่ระบายน้ำออกสู่ที่สูง คือทางทิศตะวันออกคือ คลองโคกช้าง และทางทิศตะวันตก คือ คลองบ้านคลอง

คันดินธรรมชาติที่มีพื้นที่ครอบคลุมตามแนวตลอดสองฝั่ง ภายในระยะประมาณ 1 กิโลเมตร ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสูงกว่าพื้นที่รอบข้าง จึงปลอดภัยจากการถูกน้ำท่วม เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการตั้งชุมชน

ลักษณะแม่น้ำน่านในส่วนที่ผ่านชุมชนเมืองพิษณุโลก มีสภาพโค้งตัว อันเป็นผลมาจากการไหลผ่าน พื้นที่ราบเรียบ ทำให้เกิดกัดเซาะด้านข้างหรือกัดเซาะทางราบมากกว่ากัดเซาะทางตั้ง หรือทางลึก กระแสน้ำไหลไม่แรงมากนักจึงสามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำได้เต็มที่ ทั้งด้านการคมนาคมขนส่ง และการอุปโภคบริโภค

ลักษณะชุมชนเมืองพิษณุโลกในอดีต

ชุมชนเมืองพิษณุโลก มีลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพของเมืองที่งดงาม เป็นชุมชนที่วางผังแปลกออกไปจากเมืองที่ตั้งล้อมสองฝั่งน้ำอื่น ๆ และเมื่อพิจารณาถึงความเหมาะสมทางเศรษฐกิจทางยุทธวิธีและด้านการปกครอง ลักษณะเช่นนี้เหมาะสมและเอื้ออำนวย แต่ผลดีสูงสุดในทุก ๆ ด้าน กล่าวคือ ผังเมืองมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมด้วยกำแพงเมืองและคูเมืองขนาดใหญ่ ทาบลงบนส่วนโค้งของแม่น้ำน่านอย่างเหมาะสมที่สุด ด้วยลักษณะที่ตั้ง และผังเมืองดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้เมืองพิษณุโลกมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย ตลอดมาตราบทุกวันนี้ ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะแม่น้ำไหลคดโค้งเพื่อทำหน้าที่เป็นกำแพงเมืองด้านเหนือ และทางทิศตะวันออกโดยตลอด เป็นกำแพงธรรมชาติที่ป้องกันการรุกรานจากหัวเมืองทางเหนือได้เป็นอย่างดี แม้เวลาจะผ่านไปนาน กระแสน้ำจะเปลี่ยนทางเดินไปบ้าง กล่าวคือ แม่น้ำจะไหลผ่านกลางเมืองจากทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือคดโค้งทะแยงไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ระยะของแม่น้ำที่ไหลผ่านตัวเมืองยาวขึ้นอีกมาก เป็นผลต่อเศรษฐกิจการเกษตรของชุมชน และได้ใช้น้ำจากแม่น้ำได้ทั่วถึงกว่าที่จะพาดผ่านตรง ๆ

ลักษณะทางเดินของแม่น้ำอย่างนี้ ทำให้ไม่เหมาะสมที่จะใช้กองทัพเรือโจมตี เพราะแนวฝั่งน้ำจะยาวมากเกินไป นอกจากจะเป็นกองทัพใหญ่จริง ๆ นี่เป็นสาเหตุที่เมืองพิษณุโลกต้องเป็นเมืองหลวงของไทยทางฝ่ายเหนือ และเมืองศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองทางฝ่ายเหนือมาจนทุกวันนี้

เมื่อพิจารณาความคดโค้งของแม่น้ำน่านในช่วงที่ผ่านแบบทะเลแยง ทำให้เกิดลักษณะเด่นของชุมชนทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำ น่าน กล่าวคือ ฝั่งทางด้านทิศตะวันออกเป็นชุมชนโดยรอบ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) ฝั่งทางทิศตะวันตก ชุมชนและพระราชวังจันทน์ (วังจันทน์) ทำให้เกิดความเท่าเทียมกันของชุมชนทั้งสองฝั่ง เพราะต่างมีหลักยึดที่สำคัญพอ ๆ กัน ผู้ปกครองต้องไปมาระหว่างสองฝั่งแม่น้ำอยู่เสมอ

เมื่อพิจารณาปัจจัยหลักประการแรกสุดในการสร้างเมืองในอดีต จะเห็นว่าลักษณะภูมิศาสตร์เช่นนี้เหมาะสมในการป้องกันเมืองจากข้าศึกเป็นอย่างดี กล่าวคือ การสร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการจะทำเพียง 2 ด้านเท่านั้น คือ ด้านทิศใต้และทิศตะวันตก เพราะด้านทิศเหนือและด้านทิศตะวันออกมีกำแพงธรรมชาติ คือ แม่น้ำน่านเป็นกำแพงป้องกันเป็นอย่างดี

จากแผนที่เมื่อพิจารณาลักษณะชุมชนเมืองพิษณุโลกรอบนอก จะเห็นว่าเป็นปัจจัยให้เป็นเมืองเกษตรกรรมขนาดใหญ่สมัยก่อนเลยทีเดียว กล่าวคือ ร่องรอยคลองชลประทานซึ่งเป็น คลองบ้านคลองในปัจจุบัน อยู่ในจุดที่ได้รับน้ำจากแม่น้ำน่านได้อย่างสะดวกซึ่งพิจารณาได้จากแนวกำแพงเมืองที่ยาวรั้งกับลักษณะของแม่น้ำ และจากแนวทางเดินของคลองบ้านคลอง กับที่ตั้งของทุ่งทะเลแก้ว ซึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่ ทำให้มองเห็นขนาดของการทำเกษตรกรรมของชุมชนได้ว่าเป็นอย่างไร ส่วนทางด้านฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือ จะได้รับน้ำจากแม่น้ำน่าน สะดวกมากเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาผังเมืองในบริบทของชุมชน ภายในกำแพงเมืองก็จะพบความพิเศษของชุมชน เช่น

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุหรือวัดใหญ่ ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความสำคัญทางศาสนา เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธา เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจสำหรับชาวไทยมาอย่างมั่นคง ตราบเท่าทุกวันนี้ หลวงพ่อพระพุทธรชินราช คือ เอกสัญลักษณ์คู่มือเมืองพิษณุโลกอย่างแท้จริง

พระราชวังจันทน์ ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือสุดของชุมชนทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน มีความเหมาะสมในหลายประการ กล่าวคือ การป้องกันระวางภัยให้กับประชาชนให้เกิดความอบอุ่นใจจากผู้รุกรานจากทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือมากกว่าทิศอื่น ซึ่งเหมาะสมทั้งทางด้านรัฐศาสตร์และยุทธศาสตร์ และอีกประการหนึ่งก็คือ เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินก็ควรจะอยู่ทางเหนือน้ำมากกว่าทางใต้น้ำ ซึ่งเป็นความเหมาะสมทางขนบธรรมเนียมที่ดีงามของชาวไทย

วิถีชีวิตของคนในชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน ลักษณะบ้านเรือนเรียงรายตามฝั่งแม่น้ำน่าน ชาวนาชาวไร่ส่วนมากกระจายอยู่ตามบริเวณเกษตรกรรมนอกกำแพงเมือง บริเวณชุมชนหนาแน่น น่าจะอยู่ในกำแพงเมือง ริมฝั่งแม่น้ำ และมีความเท่าเทียมกันทั้งสองฝั่งน้ำด้วยเหตุปัจจัย และเงื่อนไขดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น วิถีชีวิตเป็นแบบสังคมเกษตรกรรมที่ผลิตเลี้ยงตัวเองได้สมบูรณ์ มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมือง โดยใช้แม่น้ำน่านเป็นเส้นทางคมนาคม

เมื่อพิจารณาร่องรอยของชุมชนเมืองพิษณุโลกในอดีต ได้ถูกชุมชนใหม่พัฒนาซ้อนทับในบริเวณเดิม ทำให้สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง โบราณสถาน และโบราณวัตถุต่าง ๆ ถูกทำลาย จนยากที่จะหาซากได้ การศึกษาผังชุมชนเมืองพิษณุโลกโดยละเอียด จึงทำได้จำกัดไม่เหมือนเมืองสุโขทัย และเมืองกำแพงเพชร ซึ่งแยกไปตั้งห่างจากชุมชนเดิม การทำลายจึงมีน้อยเป็นปัจจัยที่ทำให้สุโขทัย และกำแพงเพชรยังคงรักษาบริเวณเมืองเก่าไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

พัฒนาการของชุมชนเมืองพิษณุโลก

ชุมชนเมืองพิษณุโลก เป็นเมืองที่มีการพัฒนาการของเมืองสืบเนื่องมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยลพบุรี ถึงรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2325 - 2453) ในช่วงสมัยที่เมืองพิษณุโลกมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นเอก และมณฑลเทศาภิบาลตามลำดับ

ช่วง พ.ศ. 2437 เป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ปฏิรูปการปกครองเป็นแบบระบบเทศาภิบาล มีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้บริหารราชการต่างพระเนตรพระกรรณ ให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกผู้บริหารระดับตำบล และหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน บุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นข้าราชการ และรับเงินเดือนพระราชทาน ได้ทดลองจัดตั้งเมืองพิษณุโลก เป็นที่ตั้งมณฑลพิษณุโลก ซึ่งมีอำนาจควบคุมดูแลและบริหารงานในเขตรับผิดชอบเพิ่มขึ้น 5 เมือง ได้แก่ พิษณุโลก พิจิตร สุโขทัย สวรรคโลก และอุตรดิตถ์ โดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้วางแนวทางการบริหารมณฑล ให้เจริญก้าวหน้าทุกด้าน ทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ การคมนาคม การสื่อสาร ศาลยุติธรรม งานสาธารณสุข และงานด้านการศึกษา การจัดระบบการปกครองแบบนี้ทำให้เมืองพิษณุโลกเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

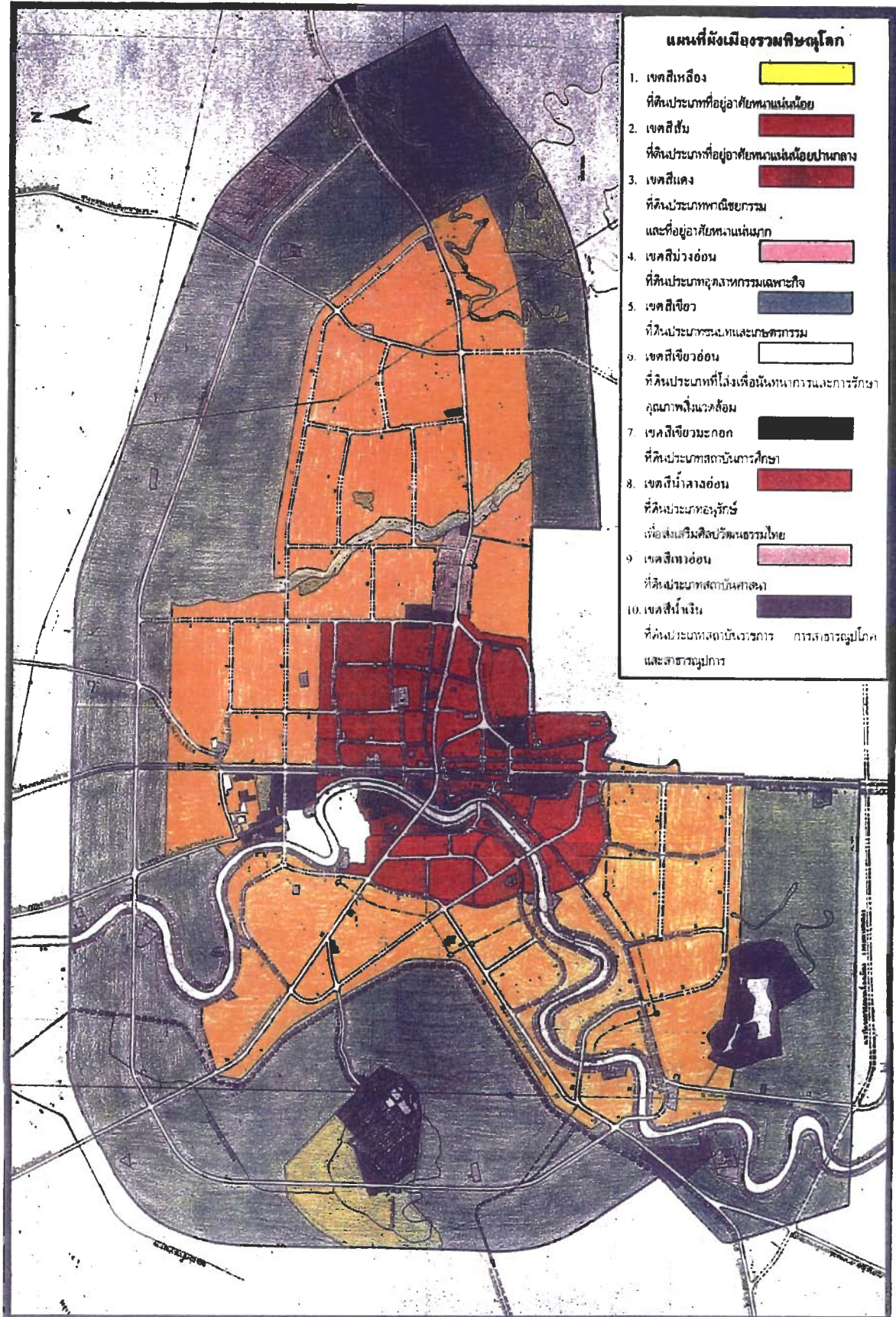
ช่วง พ.ศ. 2444 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ โปรดเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ และทรงพระราชหัตถเลขาพระราชทานแด่ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลก ทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี พระราชหัตถเลขามีใจความดังนี้คือ

“ จังหวัดพิษณุโลก จะมีที่ราบน้อย ส่วนมากจะมีที่ราบเรียกว่า “พรุ” จะมีน้ำขังในฤดูน้ำหลาก แม่น้ำเป็นหัวใจสำคัญในทางคมนาคมและทางเศรษฐกิจคือ ริมสองฝั่งแม่น้ำน่าน จะมีบ้านเรือนของราษฎรอาศัยอยู่ ส่วนที่อกสวนไร่นา จะตั้งอยู่ด้านในริมฝั่งแม่น้ำจะเป็นที่อุดมสมบูรณ์ เมืองพรมพิรามที่ฉันไม่ได้เฝ้าไว้จะเป็นดังนี้เลย เป็นเมืองที่มีแผ่นดินอุดมดี ตามระยะทางขึ้นมาบ้านช่องผู้คนมีมาก ทำนาและไร่อ้อย เวลาฤดูแล้งปลูกยาสูบมากขึ้น ตามบ้านเรือนเป็นสวนผลไม้ทั่วทุกแห่ง มีส้มเป็นสำคัญ ต้นส้มโอสูงเหมือนต้นมะม่วง “

ช่วง พ.ศ. 2453 ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นช่วงที่มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงตัวเมืองพิษณุโลกอย่างมาก โดยเฉพาะการสร้างทางรถไฟสายเหนือ และการตัดถนนมิตรภาพผ่ากลางเมืองพิษณุโลก ในช่วงนี้เมืองพิษณุโลกถูกพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการปกครอง ถูกจัดตั้งเป็นเทศบาล สืบเนื่องมาจนถึงปี พ.ศ. 2475 และถูกพัฒนาเป็นศูนย์กลางทางการทหาร กล่าวคือ เป็นที่ตั้งของกองทัพอากาศที่ 3 และมีการขยายชุมชนเมืองออกไปทั้งทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของชุมชนตามเส้นทางถนนมิตรภาพ เมืองเริ่มเปลี่ยนแปลงจากชุมชนริมฝั่งน้ำ หันเข้าสู่เส้นทางคมนาคมทางบก โดยทางรถไฟ และเส้นทางรถยนต์

การขยายตัวของชุมชน ส่งผลต่อการเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์ ตลอดจนการอุตสาหกรรมในช่วงต่อมา อย่างไรก็ตามการขยายตัวของชุมชนเมือง ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มโบราณสถาน ซึ่งชุมชนเมืองพิษณุโลกตั้งซ้อนทับอยู่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันการขยายตัวของชุมชนเมืองไปตามเส้นทางคมนาคมทางรถยนต์ เริ่มขยายออกไปทางทิศใต้ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นภายหลัง ปี พ.ศ. 2500 โดยเฉพาะตามเส้นทางถนนสายบรมไตรโลกนาถ และถนนเอกาทศรถ เกิดเป็นชุมชนขนาดใหญ่เป็นย่านธุรกิจและการค้าที่สำคัญของเมือง ที่มีความสัมพันธ์กับวงเวียนเป็นจุด ๆ ได้แก่วงเวียนหอนาฬิกา และวงเวียนสถานีรถไฟ ซึ่งแต่เดิมห้างร้านที่ได้ทำเลดี คือร้านที่ตั้งตามหัวมุมและบริเวณโดยรอบวงเวียนดังกล่าว แต่ต่อมาปรากฏว่า ร้านค้าที่ตั้งทำเลบริเวณนี้ไม่เหมาะสมกับการค้าขาย อันเนื่องมาจากไม่มีที่จอดรถและกีดขวางการจราจร

แผนที่ แสดงผังเมืองรวมของชุมชนเมืองพิษณุโลก

การขยายตัวของชุมชนขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว และสอดคล้องกับการพัฒนาถนน และเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับหน่วยงานราชการและชุมชน กล่าวคือ นอกจากเกิดชุมชนหอนาฬิกา และบริเวณสถานีรถไฟแล้ว ชุมชนที่ได้รับการพัฒนาเป็นย่านธุรกิจและการค้าตามลำดับ คือ ชุมชนศูนย์การค้าสุรสีห์ ศูนย์การค้าพิษณุโลกราม่า ศูนย์การค้าโคกมะตูม ซึ่งที่กล่าวมานั้นเป็นการพัฒนาเมืองทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่านทั้งสิ้น สำหรับทางฝั่งด้านทิศตะวันตกของฝั่งแม่น้ำน่าน โดยภาพรวมส่วนมากจะเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการและสถานศึกษา กล่าวคือ บริเวณทางด้านทิศเหนือ ซึ่งแต่เดิมเป็นที่ตั้งพระราชวังจันทน์ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม สำนักงานป่าไม้จังหวัด ศาลากลางจังหวัด ที่ว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลก ศาลจังหวัดพิษณุโลก สรรพากรเขต วิทยาลัยอาชีวศึกษา และสถาบันราชภัฏพิบูลสงครามพิษณุโลก ฯลฯ

เมื่อพิจารณาผังเมืองพิษณุโลกจะเห็นว่า ค่อนข้างจะแยกตัวออกจากกันระหว่างย่านธุรกิจการค้า และหน่วยงานราชการ โดยฝั่งเมืองตะวันออกของเมืองจะเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพค้าขาย และบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ทางฝั่งตะวันตกของเมืองจะเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ และสถานศึกษาเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามหน่วยงานของระบบราชการค่อนข้างกระจายตัว ไม่อยู่เป็นศูนย์กลางเหมือนกับจังหวัดอื่น ๆ ถึงจะมีหน่วยงานในย่านชุมชนบ้าง แต่ก็มีปริมาณน้อย เช่น สถานศึกษา โรงพยาบาล และสถานีตำรวจ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2500 ชุมชนเมืองพิษณุโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ อันเนื่องมาจากไฟไหม้หมดทั้งเมือง บ้านเรือน อาคารพาณิชย์และท้องแถว ซึ่งส่วนใหญ่จะทำด้วยไม้ กลายเป็นเชื้อเพลิงและเชื่อมต่อกันอย่างดี จากเหตุการณ์วิปโยคดังกล่าวเป็นจุดผกผันการเปลี่ยนแปลง อาคารที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองจึงไม่ค่อยพบเห็นมากนัก เกิดเป็นอาคารพาณิชย์ในสมัยปัจจุบันเพิ่มมากยิ่งขึ้น มีการเคลื่อนย้ายคนไทยเชื้อสายจีนจากกรุงเทพมหานคร และจังหวัดอื่น ๆ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาและควบคุมเศรษฐกิจ และการปกครองท้องถิ่นของเมือง แรงกระตุ้นอันมีส่วนทำให้ชุมชนเมืองพิษณุโลกขยายตัว คือ พ่อค้า นายธนาคารและเจ้าของที่ดิน ในที่สุดเมืองพิษณุโลกกลายเป็นเมืองพาณิชย์กรรม และเป็นศูนย์กลางการค้าขายของภาคเหนือตอนล่าง การลงทุนและกำไรเป็นจุดมุ่งหมายหลักของชุมชน เกิดชนชั้นเศรษฐีมีเงินขึ้นมา มีความหลากหลายของสาขาอาชีพ

วิถีชีวิตปรับเปลี่ยนไปเกิดทัศนคติต่อที่ดินผิติดกับในอดีต ซึ่งไม่มีการซื้อขายที่ดิน มีแต่ให้เช่าระยะยาวหรือขายให้ไม่สูงมากนัก แต่ปัจจุบันนี้ที่ดินกลายเป็นสินค้าเหมือนกับสิ่งอื่น ๆ และมีราคาแพง จากการพิจารณาเปรียบเทียบแผนที่ใช้ประโยชน์ที่ดิน พ.ศ. 2527 และ พ.ศ. 2533 พบว่าชุมชนเมืองพิษณุโลกมีทิศทางการขยายตัวโดยรอบ โดยเฉพาะเส้นทางการคมนาคมสายหลัก ๆ ของ

ชุมชนที่สำคัญ กล่าวคือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 (ถนนมิตรภาพ) เป็นปัจจัยการขยายตัว และการพัฒนาของชุมชนในแนวทิศตะวันออกไปอำเภอวังทอง และเชื่อมต่อกับอำเภอองไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ทางทิศตะวันตกส่วนใหญ่เป็นการขยายตัว และพัฒนาในลักษณะหมู่บ้านจัดสรร และอาคารพาณิชย์ ด้านทิศเหนือขยายตัวไปตามแนวถนนธรรมบูชา และถนนเอกาทศรถ และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1086 ไปอำเภอวัดโบสถ์ ด้านทิศใต้พัฒนาและขยายตัวไปตามแนวถนน พื้นที่ทำการเกษตร และที่ว่างเปล่าระหว่างถนนบรมไตรโลกนาถ และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1064 ถนนเลียบทางรถไฟฝั่งตะวันตกไปสถานีรถไฟบึงพระ ซึ่งพัฒนาและขยายตัวในรูปของหมู่บ้านจัดสรร และอาคารพาณิชย์เช่นเดียวกัน

ตอนที่ 2

ปัจจัย เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงชุมชน
และผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมือง

ชุมชนเมืองพิษณุโลก : วิเคราะห์ปัจจัย และองค์ประกอบบางประการของการพัฒนาเมือง

ปัจจัยที่ส่งผลให้จังหวัดพิษณุโลกมีพัฒนาการมากมายในทุก ๆ ด้าน ส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัย ดังนี้

1. เป็นศูนย์กลางทางการคมนาคม ได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์

ด้วยความได้เปรียบของสถานที่ตั้ง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของประเทศไทย มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดเลย เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์ นครสวรรค์ ทำการติดต่อระหว่างภาคเหนือ อีสาน ภาคกลาง เป็นไปด้วยความสะดวกสบาย เป็นจุดเชื่อมโยงของทางรถยนต์ระหว่าง 4 ภาค เป็นจุดเชื่อมต่อทางรถไฟระหว่างภาคเหนือกับภาคกลาง มีท่าอากาศยาน รับเครื่องบินโดยสารขนาดกลางได้

2. เป็นศูนย์กลางด้านการศึกษา และเป็นที่ตั้งส่วนราชการระดับภาค ระดับเขต

เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของวงภาคเหนือตอนล่าง เป็นที่ตั้งของภาคและเขตการศึกษา มีวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาล ถึงระดับอุดมศึกษา (ปริญญาโท) มีสถานศึกษา 527 แห่ง สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย 1 แห่ง สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ 516 แห่ง กระทรวงสาธารณสุข 2 แห่ง และกระทรวงมหาดไทย 7 แห่ง มีมหาวิทยาลัยนเรศวร ที่เปิดสอนในสาขาต่าง ๆ มากมาย โดยเน้นด้านวิศวกรรม การเป็นศูนย์กลางการศึกษาทำให้สามารถผลิตแรงงาน และพัฒนาอุตสาหกรรมของจังหวัดได้ง่าย

นอกจากนี้ จังหวัดพิษณุโลก ยังมีส่วนราชการทั้งสังกัดส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ที่ตั้งปฏิบัติงานในพื้นที่ 102 หน่วยงาน เป็นส่วนราชการประจำจังหวัด ส่วนราชการประจำภาค เขต เช่น กองทัพบกที่ 3 กองกำกับการตำรวจภูธรเขต 8 กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน ตำรวจภาค 6 ศูนย์ประชาสัมพันธ์เขต 4 สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 7 ฯลฯ ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาทุก ๆ ด้านครบวงจร และสะดวกสำหรับธุรกิจบางชนิดที่จะติดต่อ ไม่ต้องเสียเวลาเดินทางไปติดต่อที่ส่วนกลาง เพราะส่วนราชการระดับภาค หรือระดับเขตสามารถตัดสินใจได้

3. เป็นแหล่งวัตถุดิบทางการเกษตร และเป็นศูนย์กลางการซื้อขายผลผลิตด้านการเกษตร

จังหวัดพิษณุโลก มีพื้นที่ทำการเกษตรถึงร้อยละ ประมาณ 35.18 หรือประมาณ 3,804 ตารางกิโลเมตร ทำการเพาะปลูกได้ตลอดปี มีระบบชลประทานที่เข้าถึงแทบทุกพื้นที่

ของการเกษตร ผลผลิตที่สำคัญ คือ ข้าว ข้าวโพค ถั่วเหลือง อ้อย ฯลฯ จากที่เป็นศูนย์กลางทางด้านการคมนาคม ทำให้จังหวัดพิษณุโลก เป็นแหล่งรวบรวมการซื้อขายสินค้าทางการเกษตรที่สำคัญของประเทศ มีการซื้อขายกันตลอดปี ทำให้เกิดตลาดกลางสินค้าการเกษตรในจังหวัดพิษณุโลกขึ้น

4. ระบบบริการพื้นฐาน

ระบบบริการพื้นฐานต่าง ๆ ของจังหวัดพิษณุโลก ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ฯลฯ สามารถบริการประชาชนได้อย่างทั่วถึงและมีการขยายตัวตลอดเวลา เนื่องจากพิษณุโลกได้ถูกกำหนดเป็นเมืองหลัก 1 ใน 6 เมือง และมีการปรับปรุงด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต

5. เป็นแหล่งพลังงาน

มีการสำรวจพบแหล่งน้ำมันที่ตำบลบึงกอก ตำบลบรีอกระเทียม ตำบลชุมแสงสงคราม ในอำเภอบางระกำ มีอัตราการไหลของน้ำมันสูงพอที่จะทำการผลิตในเชิงพาณิชย์ได้

6. เป็นเขตส่งเสริมการอุตสาหกรรม

พิษณุโลกเป็นจังหวัดหนึ่ง ที่อยู่ในเขตการส่งเสริมการลงทุนจากส่วนกลาง คืออาจจะได้รับ

- ยกเว้นภาษีอากรเครื่องจักรกล
- ยกเว้นภาษีเงินได้บุคคลเป็นเวลา 4 - 8 ปี
- ลดหย่อนภาษีเงินได้ร้อยละ 50 เป็นเวลา 5 ปี หลังจากครบกำหนดการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคล
- ลดหย่อนภาษีการค้า สำหรับการขายผลิตภัณฑ์ร้อยละ 90 เป็นเวลา 5 ปี
- การอนุญาตให้หักค่าขนส่ง ค่าไฟฟ้า และประปา เป็นเวลา 2 เท่า เป็นเวลา 10 ปี
- การอนุญาตให้หักเงินค่าติดตั้ง หรือก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกจากกำไรสุทธิ ร้อยละ 25 ของเงินทุน

7. การบริหารส่วนท้องถิ่น

สำหรับโอกาสหรือข้อได้เปรียบอีกประการหนึ่ง ของชุมชนในเขตเทศบาลเมือง พิษณุโลกได้แก่ ข้อได้เปรียบในด้านการเมืองและการบริหารจัดการ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาเมือง พัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านสิ่งแวดล้อมดังนี้

- ความมีเอกภาพ และเสถียรภาพทางการเมืองของคณะผู้บริหาร

(จากสัดส่วน 18 : 0)

- สถาบันต่าง ๆ หน่วยราชการ NGO ต่างก็ให้ความเชื่อถือ ให้ความร่วมมืออันดีต่อเทศบาล ฯ ผลจากการรณรงค์ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของเทศบาล เป็นผลจากการระดมสรรพกำลังในการปฏิบัติงานและความเข้มแข็งของคณะผู้บริหาร

- สื่อมวลชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

- ประชาชนมีความสนใจและมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครอง โดยมาใช้สิทธิ์เลือกตั้งในอัตราสูง

- ส่วนราชการในระดับจังหวัด ให้การสนับสนุนกิจการงานของเทศบาลด้วยดีตลอดมา

- ความสะดวกในการบริหาร หรือการประสานงาน ประสานแผน ประสานงบประมาณ จากการมีข้อได้เปรียบที่มีส่วนราชการระดับภาค และระดับเขตจำนวนมาก

8. ปัจจัยและเงื่อนไขโดยรวม

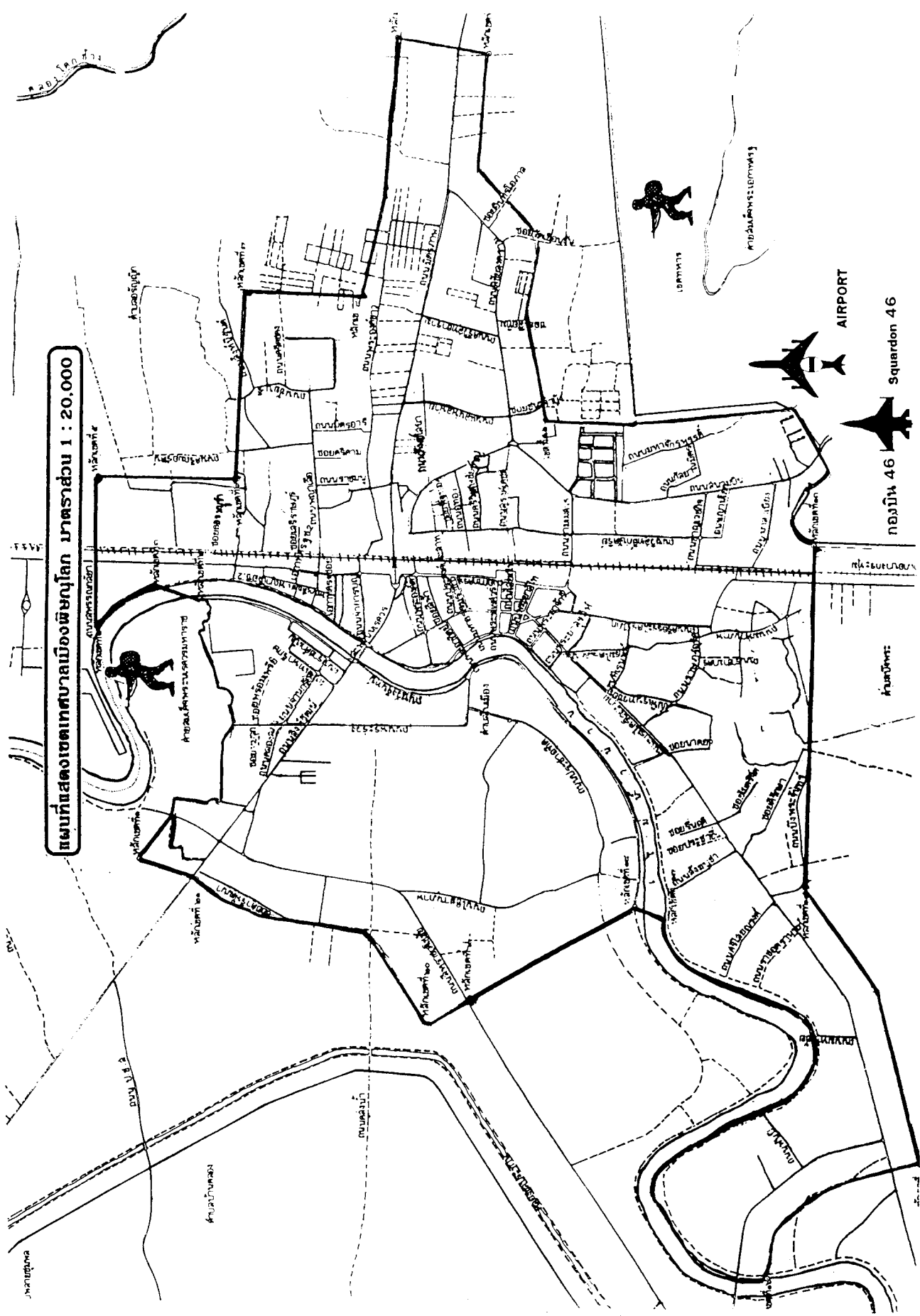
จังหวัดพิษณุโลก เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสังคมในระดับภาค และระดับเขต เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศ ภูมิศาสตร์ เป็นที่ตั้งทางการเกษตรกรรม การคมนาคม ตลอดจนมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม จึงทำให้กลายเป็นศูนย์กลางเชื่อมเมืองหลักของภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่เพียงเท่านั้นกำลังพัฒนาให้เป็นเอเชียแลนด์บริดจ์ สี่เหลี่ยมอินโดจีนอีกด้วย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่มีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน การบริการทางสังคม การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ตลอดจนเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจระดับภาค เขต และเป็นแหล่งวิชาการทางการศึกษา จึงเป็นผลทำให้มีการย้ายถิ่นของประชากรจนจำนวนประชากรในปี 2538 สูงถึง 846,630 คน แบ่งเป็นประชากรในเขตเทศบาล 84,442 คน คิดเป็นร้อยละ 9.97 ของประชากรทั้งจังหวัด (ทั้งนี้ยังไม่นับรวมถึงจำนวนประชากรแฝง) ไม่เพียงเท่านั้น อัตราความหนาแน่นของประชากรทั้งจังหวัดมีค่าเฉลี่ยสูงถึง 78 คน/ตร.กม.

(สูงกว่าค่าเฉลี่ยของจังหวัดในภาคเหนือ ซึ่งมีเพียง 70 คน/ตร.กม. แต่ยังต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของทั้งประเทศ คือ 116 คน/ตร.กม.) พื้นที่ที่มีความหนาแน่นสูงสุดคือ เขตเทศบาล สูงถึง 4325 คน/ตร.กม. (ข้อมูลจากการสำรวจของบริษัทเอ็นไวรอลเมนทอล แคร้, พ.ย. 2538) นอกจากนี้จำนวนประชากรยังมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จากการคาดประมาณประชากรโดยวิธี Linear egression พบว่า ในปี 2558 (20 ปี ข้างหน้า) จำนวนประชากรทั้งในเทศบาล จะเพิ่มสูงขึ้นประมาณร้อยละ 10 - 20 ของจำนวนประชากรเดิม

ไม่เพียงแต่อัตราเพิ่ม ความหนาแน่นของประชากรเท่านั้น ที่บ่งชี้ถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ถ้าจะพิจารณาจากจำนวนโรงงานอุตสาหกรรม ที่มีการขออนุญาตทะเบียนก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับเช่นกัน กล่าวคือ เพิ่มจาก 250,379,655 โรงงานในปี 2525, 2529 และ 2533 ตามลำดับ โดยเฉพาะในปี 2539 พบว่ามีโรงงานทั้งสิ้น 1,555 โรงงาน ซึ่งจากจำนวนดังกล่าวแบ่งเป็น โรงสีข้าว 923 โรงงาน นอกนั้นเป็นโรงงานขนาดเล็ก (เงินลงทุนน้อยกว่า 10 ล้านบาท) จำนวน 607 โรงงาน ซึ่งส่วนมากเป็นโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร โรงงานขนาดกลาง 20 โรงงาน (เงินทุนระหว่าง 10 - 100 ล้านบาท) ซึ่งเป็นโรงงานเกี่ยวกับรถยนต์ เครื่องมือการเกษตรอุตสาหกรรม และแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และที่เหลือเป็นโรงงานขนาดใหญ่ (เงินทุนมากกว่า 100 ล้านบาท) ได้แก่ โรงงานสิ่งทอ โรงงานผลิตยางมะตอยน้ำ โรงงานผลิตชุดสายไฟฟ้าในรถยนต์ จากความสำเร็จของการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้น เป็นผลทำให้ประชากรของจังหวัดฯ มีรายได้เฉลี่ยสูงถึง 18,448 บาท/คน/ปี โดยมีอัตราเพิ่มทางเศรษฐกิจในปี 2538 สูงถึงร้อยละ 7.8 ต่อปี (สูงกว่าในปี 2532 ซึ่งมีเพียงร้อยละ 6.3 ต่อปี) ขณะเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของทั้งประเทศ นับว่าใกล้เคียงกันคือ เฉลี่ยร้อยละ 7.1 ต่อปี ประกอบกับมีแนวโน้มการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยขยายตัวของเขตเทศบาลให้ครอบคลุมพื้นที่ของชุมชน

จากการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ และองค์ประกอบการบริหารส่วนท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดผลกระทบในภาพรวมของผู้อยู่อาศัยในจังหวัดพิษณุโลก ทั้งที่เป็นชาวพิษณุโลกโดยกำเนิด และผู้ย้ายถิ่นมาประกอบอาชีพ หรือศึกษาหาความรู้ โดยก่อให้เกิดความหนาแน่นของประชากรสูงขึ้น ขณะเดียวกัน ก็ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมและสังคม ตามมา

แผนที่แสดงเขตเทศบาลเมืองพญาไท มาตรฐาน 1 : 20,000

AIRPORT

กองบิน 46 Squadron 46

ชุมชนเมืองพิษณุโลกในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม : ผลกระทบจากการพัฒนาเมือง

เมืองพิษณุโลกในเขตผังเมืองรวม ซึ่งครอบคลุมเขตเทศบาลเมือง และตำบลท่าทอง วัดจันทร์ บ้านคลอง บ้านกว้าง จอมทอง ปากโทก หัวรอ สมอแข อรัญญิก บึงพระ และนาโพธิ์ มีพื้นที่ 171 ตร.กม. ประชากรตามทะเบียนราษฎร 91,143 คน แต่สำรวจพบว่ามียุ่จริง 124,466 คน (พ.ศ. 2534)

เขตเทศบาลเมือง ในปัจจุบันมีพื้นที่ 18.5 ตร.กม. มีประชากรตามทะเบียนบ้าน 78,825 คน (พ.ศ. 2537) แต่อัตราประชากรแฝง 1.80 และมีอัตราการขยายตัวของประชากรเฉลี่ยทั้งจังหวัด 1.72 % ต่อปี จึงคาดว่าในปี พ.ศ. 2558 จะมีประชากรอาศัยอยู่ในเขตเทศบาล 143,505 คน ซึ่งเมื่อรวมประชากรแฝงด้วยก็จะเพิ่มเป็น 158,362 คน ทั้งนี้ในเงื่อนไขที่ไม่มีการอพยพย้ายถิ่นเข้าหรือออกอย่างผิดปกติ

สภาพเมืองมีการขยายออกไปทุกทิศทาง แต่เขตเทศบาลเมืองยังคงมีขนาดเท่าเดิมบ้านเรือนและอาคารพาณิชย์รุกล้ำพื้นที่สำหรับการเกษตรออกไปเรื่อย ๆ และการขยายบริการสาธารณูปโภคไม่ทันกับความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้น

1. สภาพการจราจร

จากผลการศึกษาในปี 2538 พบว่า ในเขตผังเมืองรวม มีการเดินทางของประชาชนคิดเป็น 221,364 เที่ยว/วัน หรือเฉลี่ย 1.57 เที่ยว/คน/วัน ซึ่งคาดว่าในปี 2545 และ 2550 จะเพิ่มเป็น 291,000 และ 356,000 เที่ยว/วัน ตามลำดับ

อัตราความเร็วเฉลี่ย ของการเดินทางในเขตผังเมืองรวมเป็น 45 กม./ชม. เขตเทศบาล 32 กม./ชม. และบริเวณใจกลางเมือง 20 กม./ชม.

ขบวนแถวรถที่ติดตรงบริเวณสี่แยก ณ ถนนเอกาทศรถูเหนือ 150 - 170 เมตร และที่ถนนพระองค์ดำตะวันตก ประมาณ 200 เมตร

โครงสร้างของยานพาหนะที่ใช้ในเมืองพิษณุโลก คิดเป็นรถเก๋ง - รถกระบะ 26.6% รถมอเตอร์ไซด์ 64.3 % และรถประจำทาง -รถสาธารณะ 9.1 % นั่นคือลักษณะการเดินทางของประชาชน 90.9 % เป็นการเดินทางโดยใช้รถส่วนบุคคล

ถนนในเขตเทศบาลมีทั้งหมด 305 สาย มีความยาวรวมกัน 118 กม. แบ่งเป็นถนน 1 ช่องจราจร 14 กม. รวมเนื้อที่ถนนและทางเท้าเหนือไหล่ทางคิดเป็น 5.9 ของพื้นที่เมือง

2. สภาพแม่น้ำ ลำคลอง น้ำกิน น้ำใช้

แม่น้ำหลักที่ผ่านตัวเมืองพิษณุโลก คือ แม่น้ำน่าน ซึ่งเมืองพิษณุโลกใช้เป็นทั้งแหล่งน้ำกิน และที่ระบายของเสียอันผ่านมาจากท่อระบายน้ำทิ้ง การทิ้งเศษอาหารและต่อท่อน้ำเสียจากส้วมเข้ากับท่อระบายของเมือง โดยไม่มีระบบการบำบัดก่อนนั้น เท่ากับเป็นการทิ้งขยะและถ่ายอุจจาระลงแม่น้ำโดยทางอ้อม เช่นนี้ จึงทำให้สภาพน้ำในแม่น้ำน่านในทางตอนใต้ของเมืองอยู่ในสสภาพที่ไม่สามารถนำมาใช้อุปโภคและบริโภคได้ (ค่า BOD ในน้ำเสียของเทศบาลมีค่า 53 มก./ลิตร ในขณะที่ค่ามาตรฐานคือ 20 - 90 มก.ลิตร

พ.ศ. 2540 น้ำในแม่น้ำน่าน บริเวณใต้สะพานนเรศวร สะพานเอกาทศรถู และสะพานวัดจันทร์ อยู่ในประเภทที่ 5 กล่าวคือ ไม่สามารถนำมาใช้อุปโภคและบริโภคได้ จะใช้เฉพาะเพื่อการเกษตร/อุตสาหกรรมเท่านั้น นอกจากนั้นยังพบว่ามีแบคทีเรียอีโคไลและฟีคอลโคลีฟอร์มเกินค่ามาตรฐาน และตรวจพบการปนเปื้อนของโลหะหนักกับสารเคมีกำจัดศัตรูพืช แต่ทั้งนี้ความรุนแรงของมลพิษทางน้ำลดลงทุกปี เมื่อถึงคราวน้ำเหนือไหลบ่ามาเจือจาง

เมืองพิษณุโลกตั้งอยู่บนคันดินธรรมชาติ สองฝั่งของแม่น้ำน่าน มีคลองไม่มากและบึงอยู่ไม่กี่แห่ง ซึ่งได้กลายเป็นที่เก็บน้ำเสียและขยะไปโดยธรรมชาติ และความมั่งงายของสังคม แม้ในขณะนี้ยังไม่พบปัญหารุนแรงเหมือนเมืองใหญ่อื่น ๆ แต่หากไม่เอาใจใส่ดีพอจะเกิดปัญหาได้ในอนาคต (พิษณุโลก มีโรงงาน 1,555 โรงงาน ประชาชนในเขตเทศบาลมีอัตราการผลิตน้ำทิ้งเฉลี่ย 300 ลิตร/คน /วัน)

แหล่งน้ำที่เมืองพิษณุโลกใช้ผลิตน้ำประปา คือ แม่น้ำน่าน มีการใช้น้ำใต้ดินโดยโครงการของเอกชนและประชาชนเป็นจำนวนมาก ปริมาณน้ำประปาเริ่มขาดแคลน อันเนื่องจากการผลิตเพิ่มไม่ทันกับความต้องการของประชาชน และการเติบโตของเมือง คุณภาพน้ำประปายังไม่ดีพอที่จะใช้ดื่มกินได้โดยตรง เนื่องจากมีความขุ่นแดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังฝนตก ส่วนคุณภาพน้ำประปาในแง่มาตรฐานกายภาพ และชีววิทยา อันเป็นผลจากการตรวจทางห้องปฏิบัติการนั้นมักจะไม่ค่อยมี การเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบมากนัก

3. สภาพสวนสาธารณะและต้นไม้ในเมือง

ถนนในเมืองพิษณุโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเทศบาล เกือบไม่มีต้นไม้ใหญ่ที่ให้ความร่มรื่นเหลืออยู่เลย การก่อสร้างถนนหนทางและตึกรามบ้านช่องได้ทำลายต้นไม้ลงอย่างรวดเร็ว ความลำบากในการดูแล ตัดแต่งกิ่งของต้นไม้เพื่อไม่ให้เกะกะสายไฟฟ้า ก็อาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้นไม้ต้องถูกทำลายลงด้วยวิธีแก้ปัญหาอย่าง ๆ ง่าย ของผู้รับผิดชอบ ความแออัดของการจราจร

ในท้องถนนทำให้ไม่เหลือพื้นที่สำหรับปลูกไม้ยืนต้นเพื่อให้ร่มเงา สวนสาธารณะขนาดใหญ่หรือขนาดย่อมอันพอที่จะเรียกได้ว่าเป็นปอดของเมืองนั้น เป็นที่ขาดแคลนอย่างเห็นได้ชัด ส่วนที่พอมืออยู่บ้างก็คือ รมไม้ในสถานที่ราชการและสถานศึกษาต่าง ๆ แต่ก็มีอุปสรรคทางวัฒนธรรมบางประการที่ทำให้ประชาชนโดยทั่วไปไม่ค่อยเคยกับการเข้าไปใช้สถานที่ราชการเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจมากนัก สวนหย่อมริมสองฝั่งของลำน้ำน่าน ซึ่งมีการพัฒนาไว้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนเมืองนั้น อีกทั้งไปด้วยเสียง และควันพิษอันเกิดจากยานพาหนะที่ผ่านไปมา และรถติดยาวอยู่บนท้องถนน จึงมีผู้นิยมใช้ไม่มากเท่าที่ควร

อุณหภูมิโลกซึ่งร้อนขึ้น ทำให้ประชาชนหาทางออกโดยการใช้เครื่องทำความเย็นปรับอากาศ เพื่อควบคุมความเย็นในห้องและอาคารของตน ในขณะเดียวกันก็ระบายความร้อนออกมาสู่บรรยากาศของเมือง อันเป็นผลให้อุณหภูมิของเมืองสูงขึ้นเป็นวัฏจักร สถิติข้อมูลของพิษณุโลกครบ 30 ปี (2504-2533) เฉลี่ยตลอดปี 27.5 องศาเซลเซียส (22.9-33.4 องศาเซลเซียส) อุณหภูมิสูงสุดที่เคยวัดได้ 42.0 องศาเซลเซียส และต่ำสุดที่เคยวัดได้คือ 8.9 องศาเซลเซียส

4. ฝุ่น ควัน และมลภาวะด้านเสียง

ปัญหาฝุ่นละอองและเสียง ซึ่งมีสาเหตุส่วนใหญ่เกี่ยวเนื่องจากการก่อสร้าง (รถบรรทุกดิน การก่อสร้างอาคาร ถนน ท่อ) รองลงมาได้แก่โรงงานอุตสาหกรรม (โรงสีข้าวประมาณ 923 โรง) และการเพิ่มจำนวนยานพาหนะโดยเฉพาะอย่างยิ่งรถจักรยานยนต์ ได้ส่งผลต่อคุณภาพอากาศของเมืองพิษณุโลกโดยตรง จะเห็นได้จากการตรวจคุณภาพอากาศในเขตเทศบาล 4 จุด ในช่วงปลายปี 2539 พบในปริมาณฝุ่นมากกว่าค่ามาตรฐานถึง 2 เท่า ทั้ง 4 จุดในทุกๆเดือน

นอกจากฝุ่นขนาดเล็ก (มากกว่า 10 ไมครอน) ซึ่งสามารถหลุดเข้าสู่ทางเดินหายใจได้นั้นสูงเป็น 2 เท่าของค่ามาตรฐานเช่นกัน ส่วนฝุ่นละอองเล็กมาก (มากกว่า 2.5 ไมครอน) ซึ่งสามารถฝังในถุงลมปอดได้ และไม่ควรถูกพบเลยนั้น ก็ยังสามารถพบได้สูงถึง 57 ไมโครกรัม/ลิตร และพบทั้ง 4 จุดที่ทำการสำรวจ

ปริมาณแก๊สซัลเฟอร์ไดออกไซด์ คาร์บอนมอนนอกไซด์ และไนโตรัสออกไซด์ ตรวจพบได้ทั้ง 4 จุด เช่นกันแต่ยังมีค่าไม่เกินมาตรฐานที่กำหนด

คุณภาพเสียง ที่วัดได้จากจรรยาทั้ง 4 จุด พบมีค่าเกินมาตรฐาน (70 เดซิเบล) ซึ่งถือว่าเป็นอันตรายต่อประสาท หู ของผู้ที่อยู่อาศัยแล้ว

5. ขยะมูลฝอย

ปี 2538 ปริมาณขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลสูงถึง 102 ตัน/วัน (เฉลี่ย 1.28 ก.ก. คน/วัน) และคาดว่าในปี 2558 จะเพิ่มเป็น 201 ตัน/วัน (เฉลี่ย 2.29 ก.ก.) โดยในเขตเมืองพบมีปัญหาสถานที่และภาชนะรองรับยังมีไม่เพียงพอ มีปัญหาขยะล้นถังและขยะตกค้าง รวมไปถึงปัญหาเทคโนโลยีการกำจัดขยะ ซึ่งเป็นแบบ Sanitation Landfill (ฝังกลบ) ที่ใช้อยู่ นั้น ต้องการพื้นที่สูงและอาจจะเสี่ยงต่อปัญหาชุมชนต่อต้านได้มากในระยะยาว

ในองค์ประกอบของขยะ พบว่า 42 % เป็นเศษอาหาร รองลงมาเป็นเศษกระดาษและเศษพลาสติก การแยกขยะยังขาดการดำเนินการและขาดความร่วมมืออย่างจริงจังจากประชาชน

ขยะติดเชื้อจากคลินิก และโรงพยาบาลเอกชนบางแห่งยังขาดระบบการคัดแยกและกำจัดอย่างถูกวิธี จึงมีความเสี่ยงต่อการแพร่กระจายเชื้อโรคได้

6. ความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน

ปี 2539 พิษณุโลกมีคดีอาญารับใหม่ 380.1 คดี ต่อประชากรหนึ่งแสนคน ซึ่งต่ำสุดเป็นลำดับที่ 3 รองจากพิจิตร (335.5) และสุโขทัย (367.8) ในขณะที่ภาพรวมของ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่างเป็น 527.8 คดีต่อประชากรแสนคน โดยสูงสุดที่จังหวัดตาก และเพชรบูรณ์ คดีเป็น 2,465.5 และ 1,005.5 คดีต่อประชากรแสนคน ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามในกลุ่มคดีข่มขืนอนาจาร 281 คดีในภาคเหนือตอนล่างนั้น 23.1 % เกิดในจังหวัดพิษณุโลก, 14.6 % เกิดในเพชรบูรณ์ ส่วนคดีวิ่งราวปล้นจี้ จำนวน 1,711 คดี นั้น 17.9 % เกิดในจังหวัดพิษณุโลก, 31.7 % เกิดในเพชรบูรณ์ และคดีฆ่าโดยเจตนา จำนวน 224 คดี นั้น 7.1 % เกิดในพิษณุโลก, 41.5% เกิดในเพชรบูรณ์

ในคดีของพิษณุโลก 3,190 คดีนั้น เป็นการข่มขืน 2.0% เจตนาฆ่า 0.5 % วิ่งราวปล้นจี้ 9.6 % และยาเสพติด 15.4 %

7. ด้านสวัสดิการการรักษาพยาบาลของเด็ก คนชรา คนพิการและผู้ด้อยโอกาส

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิษณุโลก รายงานว่า 96.88 % ของประชาชนทั้งจังหวัดพิษณุโลก มีการประกันสุขภาพรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งแล้ว เด็กวัย 0-12 ปี จำนวน 97,530 คน และเด็กในวัยเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก. 76,412 คน ผู้สูงอายุ 50,548 คน พระภิกษุสงฆ์ 4,240 รูป ผู้พิการ 6,778 คน และประชาชนที่มีรายได้น้อย 172,269 คน มีบัตรประกันสุขภาพ

ในเชิงปริมาณนั้น น่าจะกล่าวได้ว่าประชาชนผู้ด้อยโอกาสโดยส่วนใหญ่ มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลแล้ว แต่ในเชิงคุณภาพของการบริการนั้น ยังมีปัญหาอยู่ในระดับหนึ่ง

8. มรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวในเมือง

แหล่งท่องเที่ยวในเมืองพิษณุโลก โดยส่วนใหญ่เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งในปัจจุบันมีความเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจาก การถูกบดบังทัศนียภาพความสง่างามจากการก่อสร้างอาคารอย่างไม่เหมาะสม มลพิษทางน้ำ น้ำทิ้ง ขยะและสิ่งปฏิกูลที่นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการสร้างขึ้นโดยขาดความรับผิดชอบต่อสังคม

แหล่งศิลปกรรม สถาปัตยกรรมต่าง ๆ 12 แห่ง ถูกประกาศให้เร่งรีบแก้ไขโดยด่วน ได้แก่ ศาลสมเด็จพระนเรศวร พระราชวังจันทน์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดนางพญา วัดเจติยยอดทอง วัดอรัญญิก วัดจุฬามณี วัดเขาสมอแครง วัดราชคิริทัญญาราม (เขาสมอแครง) และพิพิธภัณฑสถาน จ.ส.อ.ทวิ บูรณเขตต์

ทั้งนี้ น่าสังเกตว่า พิพิธภัณฑสถานของเอกชน อันเป็นความริเริ่มของภูมิปัญญาในท้องถิ่น กำลังประสบปัญหาความยากลำบากในการดูแลรักษา ซึ่งภาครัฐจะเข้าไปช่วยเหลือด้านงบประมาณ ก็ติดขัดด้วยกฎระเบียบของทางราชการ และพระราชวังจันทน์ อันเป็นโบราณสถานสำคัญทางประวัติศาสตร์อันเป็นรากเหง้าของเมืองพิษณุโลกนั้น ยังจมอยู่ใต้สนามฟุตบอลอันเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาสำคัญของจังหวัดมาตั้งแต่ยุคผู้คนขาดความตระหนักในคุณค่าและมองไม่เห็นการใช้ประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรม

9. น้ำใจไมตรีและความเกื้อกูลของสังคม

เมื่อเมืองขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว วัฒนธรรมชนบทท้องถิ่นซึ่งเปี่ยมไปด้วยน้ำใจ ใตริ และความเกื้อกูลของสังคมเริ่มจางหายไปทุกขณะ ประชาชนต่างอพยพโยกย้ายเข้ามาในรูปแบบที่แตกต่างกัน ทั้งรูปแบบการท่องเที่ยว การทำธุรกิจ การศึกษา และการอยู่อาศัยชั่วคราวหรือถาวร ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ที่มีความรู้จักมักคุ้นเคยกันเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างคนแปลกหน้า ชีวิตที่เร่งรีบปากกัดตีนถีบของชาวเมืองและปัญหาต่าง ๆ ที่รุมเร้าทำให้ประชาชนละเลยที่จะรักษาเอกลักษณ์และน้ำใจไมตรี และความเกื้อกูลของสังคมไทยแบบดั้งเดิมไป

รอยยิ้มที่เปิดเผยจริงใจ การทักทายปราศรัยเพื่อนบ้านและแขกผู้มาเยือน ตลอดจนความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันนั้นวันจะจางหายไป หากไม่มีการณรงค์ฟื้นฟูกันอย่างจริงจัง จนบังเกิดผลเป็นคุณค่าที่ยอมรับและปรารถนาาร่วมกันของสังคมท้องถิ่น

นอกจากนั้น ประชาชนเมืองพิษณุโลก ยังมีความสนใจเข้ามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และลงมือแก้ปัญหาท้องถิ่นกับภาคราชการในระดับต่ำ มีการใช้สิทธิ์เลือกตั้งทั้งในระดับ

ชาติและระดับท้องถิ่น ในอัตราที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ (การเลือกตั้ง ส.ส. 13 ก.ย. 2535 มีผู้ใช้สิทธิเลือกตั้ง 58 % ในขณะที่ทั่วประเทศใช้สิทธิ 62 %)

10. ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

การใช้ประโยชน์จากที่ดิน เนื่องจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและนโยบายการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่กำหนดให้จังหวัดพิษณุโลกเป็นเมืองหลัก และเขตการส่งเสริมอุตสาหกรรม ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของเมือง มีการบุกรุกพื้นที่เมืองเก่าและโบราณสถานการขยายพื้นที่เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจไม่ได้ในบางบริเวณ เช่น เขตทหาร เขตที่ลุ่มเพื่อการเกษตรรอบเมืองถูกบุกรุกจากการพัฒนาเศรษฐกิจ การเกิดชุมชนแออัด และการจัดระบบการจราจร และพื้นผิวการจราจร ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตเมืองพิษณุโลก พอสรุปได้ดังนี้

10.1 การขาดกฎหมายควบคุมความสูงของอาคารในเขตเมืองพิษณุโลก ทำให้ภาคธุรกิจเอกชนปลูกสร้างอาคารสูงเป็นผลให้เกิดการบดบังทัศนียภาพโบราณสถาน นอกจากนี้ยังมีผลต่อสภาพแวดล้อมอันเกิดจากการใช้ประโยชน์อาคาร เป็นต้นว่า การจราจร มลภาวะ เทศบาลเมืองพิษณุโลกควรประกาศเทศบัญญัติควบคุมความสูงของอาคารให้มีทัศนียภาพที่ดี และไม่บดบังโบราณสถานอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

10.2 พื้นที่เขตทหาร เนื่องจากจังหวัดพิษณุโลกเป็นที่ตั้งของกองทัพภาคที่ 3 ทำให้พื้นที่จำนวนมากในเขตเมือง และเขตการขยายตัวของเมืองอยู่ในความดูแลของทหาร ซึ่งไม่สามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ ซึ่งได้แก่ กองบัญชาการช่วยรบที่ 3 ค่ายสมเด็จพระเอกาทศรถ และกองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3 ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

โดยพื้นที่หลังนี้เป็นปัญหาต่อการจัดทำแผนอนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก ควรจะได้ประสานงานกับกองบัญชาการกองทัพภาคที่ 3 เพื่อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เอื้อต่อการพัฒนาเมือง ต่อไป

10.3 การปรับปรุงเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 ผ่านกลางเมืองพิษณุโลกนอกจากจะเป็นการบุกรุกโบราณสถาน วัดนางพญาและวัดราชบูรณะแล้ว ยังมีผลปริมาณการจราจรเพิ่มมากขึ้น ทั้งรถบรรทุกขนาดใหญ่ และรถอื่น ๆ เหล่านี้มีผลต่อการสิ้นสະเทือนของโบราณสถาน ควรที่จะได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลำดับความสำคัญของเส้นทาง เพื่อไม่ให้ปริมาณการจราจรมากเกินไป ทั้งนี้รวมถึงยานพาหนะขนาดใหญ่ ที่จะสร้างความสิ้นสະเทือนให้กับโบราณสถานของเมืองพิษณุโลก

10.4 การเข้าไปตั้งอยู่ของหน่วยราชการในบริเวณโบราณสถาน

แต่เดิมกระแสนการอนุรักษ์โบราณสถานยังไม่เข้มข้นทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินรอบ ๆ โบราณสถานไม่มีความเข้มงวด ปัจจุบันมีระเบียบมีกฎเกณฑ์นี้มากขึ้น ทำให้ความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุโดดเด่นมากขึ้น อย่างไรก็ตามมีหน่วยงานหลายแห่ง ทั้งทหาร สถานศึกษา ศูนย์ราชการต่าง ๆ ตั้งอยู่ในเขตโบราณสถาน จึงควรจัดให้มีการประสานงานกับหน่วยงานเหล่านั้น และศึกษาแผนการสร้างศูนย์ราชการ เพื่อโยกย้ายสถานที่ราชการออกไปจากพื้นที่ที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองพิษณุโลกต่อไป

10.5 ชุมชนเมืองพิษณุโลก มีอยู่หลายแห่งทั้งในเขตเมืองเก่าและนอกเขต

เขตเมืองเก่ามีหลายแห่งที่รูกล้ำเขตโบราณสถาน ซึ่งจะเป็นปัญหาอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก ควรจัดให้มีโครงการโยกย้ายชุมชนที่บุกรุกโบราณสถานออกไปอยู่บริเวณพื้นที่ที่เหมาะสม และหรือ จัดให้มีระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เพื่อรองรับชุมชนไม่ให้เกิดปัญหาทัศนียภาพ และปัญหามลภาวะต่อไป

11. ผลกระทบจากโครงการคมนาคมขนส่งในพื้นที่เมืองเก่าพิษณุโลก

โครงการคมนาคมขนส่งในพื้นที่เมืองพิษณุโลก นอกจากจะพบว่าไม่มีความสมบูรณ์ของโครงการทำให้เกิดปัญหาการจราจรภายในตัวเมือง และภายในย่านการค้าพาณิชย์แล้วยังพบว่าการพัฒนาโครงการคมนาคมขนส่งยังส่งผลต่อตัวโบราณสถาน ดังนี้

11.1 การสร้างถนนปิดทับกำแพงเมือง ถนนพระร่วงที่อยู่ติดคูเมืองทางฝั่งตะวันตกเป็นถนนสายสำคัญในโครงการคมนาคมขนส่งของเมือง ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่โครงการเนื่องจากมีการสร้างสะพานเอกาทศรถ เพื่อเป็นโครงการคมนาคมขนส่งแห่งใหม่และบรรเทาปริมาณการจราจรที่คับคั่งบนสะพานนครสวรรค์ จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ถนนพระร่วงสร้างปิดทับแนวกำแพงเมืองเก่าพิษณุโลกอยู่ เพื่อให้เกิดแนวทางปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะทำการรื้อถนนสายนี้คือ แนวกำแพงเมืองเก่า

11.2 การสร้างถนนเบียดชิดโบราณสถาน และการสร้างถนนทะลุกำแพงเมือง

การปรับปรุงขยายผิวจราจรของทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 ตั้งแต่เชิงสะพานนครสวรรค์ถึงอำเภอวังทอง เมื่อปี พ.ศ. 2527 เฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเชิงสะพานนครสวรรค์ ทำให้พื้นที่วัดราชบูรณะถูกถอยร่นเข้าไป อุโบสถวิหาร และเจดีย์รายหลายองค์ถูกถนนรูกล้ำและเบียดชิดเป็นการทำลายทัศนียภาพและมุมมองที่สวยงาม นอกจากนี้บริเวณกำแพงเมืองเก่าด้านเหนือซึ่งเป็น

ตั้งของวัดโพธิญาณ มีการตัดถนนเข้าไปโดยการเจาะทะลุกำแพงเมือง หากไม่มีการควบคุมดูแลแล้ว จะทำให้เกิดการบุกรุกต่อไปในอนาคตได้

11.3 สืบเนื่องจากข้อ 11.2 ทำให้ปริมาณการจราจรโดยเฉพาะยวดยานขนาดใหญ่ ที่เดินทางระหว่างภูมิภาคเหล่านี้ นอกจากจะทำให้เกิดมลภาวะทั้งฝุ่นละออง คับคั่งพิษ เสียงรบกวน แล้ว ความสั่นสะเทือนที่เกิดจากยวดยานดังกล่าว จะส่งผลกระทบต่อเจดีย์ องค์ปรางค์รวมถึงโบราณสถานที่สำคัญในเขตวัดราชบูรณะ วัดนางพญา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

12.ผลกระทบต่อวิถีชีวิต

12.1.ด้านบุคคล ครอบครัว และชุมชน

ชุมชนขาดการพึ่งพา ขาดความอบอุ่นมีสังคมแบบเมืองมากขึ้น ครอบครัวมีขนาดเล็กลง มีบุตรน้อย รวมทั้งเกิดชุมชนแออัดเพิ่มมากขึ้นในเมือง และมีการหย่าร้างมากขึ้นชุมชนไม่ค่อยเข้มแข็ง ต่างคนต่างอยู่ มีปัญหาเสพติดชีวิตเร่งรีบ คนขาดระเบียบวินัยบุคคลมีความรู้ระดับการศึกษาสูงขึ้น แต่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ไม่รู้กระจ่าง ชุมชนเมือง และชนบทขาดการดูแลมีการอพยพย้ายถิ่นทำให้ครอบครัวแตกแยก

12.2.ด้านแรงงาน

ค่าจ้างแรงงานสูงขึ้น มีปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมืองทำให้ขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรกรรม ขาดแคลนแรงงานในการก่อสร้างและแรงงานฝีมือ แรงงานขาดคุณภาพ มีความรู้ทางเทคโนโลยีน้อย มีการเลิกงาน ทำให้ว่างงาน และการเคลื่อนย้ายแรงงานมีการเอาเปรียบทางด้านแรงงานจากผู้ประกอบการ ผู้หางานมีโอกาสเลือกงานสูง ไม่ได้รับความร่วมมือจากสถานประกอบการ ในการพัฒนาคุณภาพแรงงาน

12.3.ด้านเศรษฐกิจ (การพาณิชย์กรรม การท่องเที่ยวและการบริการ)

สินค้าราคาแพง มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เงินเฟ้อ มีการแข่งขันสูง รายได้ต่ำ รสนิยมสูง พืชผลราคาตกต่ำ ไม่แน่นอนและซบเซา มีการลงทุนทางโครงสร้างพื้นฐานจากรัฐบาล การลงทุนในท้องถิ่นมีน้อย ส่วยใหญ่มีมาจากที่อื่น แหล่งท่องเที่ยวยังไม่พัฒนา มีการขยายตัวของ การท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ขาดแหล่งเงินทุนจากแหล่งภายนอก ท้องถิ่นไม่ได้รับประโยชน์จากการเก็บภาษี รายได้เท่าที่ควร เนื่องจากได้รับการจัดสรรภาษีคืนสู่ท้องถิ่นค่อนข้างน้อยและไม่เสมอภาค มีปัญหา ด้านความปลอดภัยในส่วนบุคคลและทรัพย์สิน มีการขยายตัวของอุตสาหกรรมมากขึ้น การเกษตรมีการขยายตัวในอัตราลดลง นักลงทุนรายใหญ่ มาลงทุนมากขึ้น ผู้ประกอบการขาดจริยธรรม ผู้บริโภคถูกเอาเปรียบ ความเจริญกระจุกตัวเฉพาะในเมือง

ชุมชนเมืองพิษณุโลก : ผลที่น่าจะกระทบต่อวิถีชีวิต ใน 5 - 10 ปีข้างหน้า

1. ด้านบุคคล ครอบครัว และชุมชน

ขาดความอบอุ่น ต่างคนต่างอยู่ พึ่งตนเอง ครอบครัวมีขนาดเล็กลง มีปัญหาการหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น มีคนชรามากกว่าเด็ก ชุมชนเจริญขึ้น ทำให้เกิดเมืองบริวาร ชุมชนแออัดมีปัญหามากขึ้น มีปัญหาความเครียดเพิ่มมากขึ้นในสังคม มีปัญหาโรคเอดส์เพิ่มมากขึ้น บุคคลมีการศึกษาเพิ่มขึ้น มีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีความเห็นแก่ตัวเพิ่มขึ้น และการพัฒนาด้านจิตใจลดน้อยลง ชุมชนมีระเบียบ ชนบทจะพัฒนาสู่ความเป็นเมืองเพิ่มมากขึ้น สังคมเกษตรกรรมจะปรับตัวเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการพัฒนาด้านวัตถุมากขึ้น และมีการแข่งขันเพิ่มมากขึ้น สื่อมวลชนมีบทบาทมากขึ้น

2. ด้านแรงงาน

ขาดแรงงานดีและมีฝีมือ แรงงานมีฝีมือจะเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่อื่นมากขึ้น เหลือแต่แรงงานด้อยคุณภาพ แต่ค่าจ้างแรงงานจะสูงขึ้น ค่าแรงงานผันแปรตามเศรษฐกิจ มีการสร้างแรงงานจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาการแข่งขันแรงงาน และมีการว่างงานมากขึ้น งานที่ใช้แรงงานลดลง โดยใช้เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น แรงงานในเมืองเพิ่มมากขึ้น โดยอพยพมาจากที่อื่นและจากต่างชาติ

3. ด้านเศรษฐกิจ (การพาณิชย์กรรม การท่องเที่ยวและการบริการ)

มีการขยายตัวมากขึ้น การลงทุนเพิ่มมากขึ้น มีการแข่งขันรุนแรงมากมีอุตสาหกรรมแปรรูปมากขึ้น ตลาดต่างประเทศของอุตสาหกรรมถูกกีดกัน หอการค้าจังหวัดควรมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น โดยร่วมมือกับสถานศึกษา และสถานประกอบการในการพัฒนาเศรษฐกิจ เห็นคุณค่าของเงิน ให้ความสำคัญกับตลาดภายในมากขึ้น ความได้เปรียบลดลง การอุดหนุนของรัฐลดลง จังหวัดพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางของภาคเหนือตอนล่างในทุกด้าน มีเศรษฐกิจที่มั่นคงกว่าเดิม การเมืองจะมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ จะมีเกษตรกรรายใหญ่มากกว่ารายย่อย การเอาัดเอาเปรียบมีมากขึ้น การสื่อสารมีมากขึ้น มีการกระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาคมากขึ้น ภาคเกษตรกรรมลดลง ภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น การท่องเที่ยวและการบริการเพิ่มมากขึ้น

4. ด้านสิ่งแวดล้อม

มีมลพิษเพิ่มขึ้นหรือคงเดิมและต้องแก้ไขโดยด่วน สภาพแวดล้อมเกิดมลพิษ การจราจรติดขัดเพิ่มมากขึ้น ฟ้าไม่ลดลงแยลง ขาดการควบคุม วัสดุไม่สลายมีมากขึ้น

ตอนที่ 3

กระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก

ชุมชนเมืองพิษณุโลก : การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน

การพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้เป็นเมืองหลัก ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535 - 2539) ทำให้ทิศทางการพัฒนาจังหวัดได้กำหนดเป็นเมืองศูนย์กลางของภาคเหนือตอนล่าง เพื่อช่วยกระจายความเจริญไปยังจังหวัดใกล้เคียง โดยเป็นศูนย์กลางในหลาย ๆ ด้านคือ

1. ศูนย์กลางการคมนาคมระหว่างภูมิภาค
2. ศูนย์กลางการศึกษาและการบริหารราชการระดับภาค/เขต
3. ศูนย์กลางการพาณิชย์กรรมและการเงินของภาคเหนือตอนล่าง
4. ศูนย์กลางการค้าผลิตผลด้านเกษตร
5. ศูนย์กลางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม
6. ศูนย์กลางการท่องเที่ยวและการพักผ่อน

จากผลการพัฒนาเมืองพิษณุโลกดังกล่าว ได้เกิดผลกระทบต่อชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งได้กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อหาทางแก้ไขโดยการรวมตัวกันทั้งภาครัฐและเอกชน การจัดประชุมพัฒนาเพื่อหาทางแก้ไขกำหนดยุทธศาสตร์ และแผนพัฒนาปรับปรุง ในหลากหลายรูปแบบ แต่เป็นองค์รวม ดังนี้

1. การจัดตั้งชมรมศึกษาเพื่อพัฒนาสี่แยกอินโดจีน : ชุมชนวิชาการ

การตัดสินใจของรัฐบาลประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว ที่เลือกการพัฒนาเส้นทางหลวงหมายเลข 9 จากฝั่งตรงกันข้ามกับจังหวัดมุกดาหารของไทย ผ่านสุวรรณเขตเข้าสู่เมืองดานัง ซึ่งมีท่าเรือลึกในประเทศเวียดนาม โดยขณะนี้ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) เตรียมอบอนุมัติเงินกู้กว่า 7,000 ล้านบาทแล้ว และจะมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่สองที่มุกดาหาร เมื่อประกอบกับการพัฒนาถนน 4 ช่องจราจร จากอำเภอแม่สอด ผ่านภาคเหนือตอนล่าง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงหนองคายและมุกดาหารของประเทศไทย ก็กับการพัฒนาเส้นทางจากแม่สอดถึงเมะละแหม่ง ซึ่งยาว 160 กิโลเมตร โดยสร้างท่าเรือน้ำลึกที่นั่นเลยเข้าสู่กรุงย่างกุ้ง ก็จะกลายเป็นแนวเส้นทางแห่งอนุภาคเอเชียอาคเนย์ภาคเหนือตอนล่าง (Lower Northern Southeast Asian Subregion) ที่มีสภาพเป็นสะพานเศรษฐกิจ ซึ่งทอดผ่าน 4 ประเทศ อันได้แก่ พม่า ไทย ลาว และ

เวียดนาม (International Land Bridge) เชื่อมระหว่างประเทศเอเชียใต้ในมหาสมุทรอินเดีย กับ ประเทศฟิลิปปินส์ และกลุ่ม APEC ในมหาสมุทรแปซิฟิก ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว และ ประหยัดค่าใช้จ่ายในการขนถ่ายสินค้า โดยไม่ต้องผ่านแหลมมลายูอีกต่อไป อันจะส่งผลกระทบต่อ ดุลย์การค้าได้เปรียบเสียเปรียบของประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย และประเทศไทยอย่างแท้จริงในอนาคต และนอกจากนั้นยังมีบทบาทเป็นสะพานเชื่อมระหว่างกลุ่มประเทศอาเซียน 5 ประเทศ (พม่า ไทย ลาว เวียดนาม และฟิลิปปินส์) กับจีนตอนใต้ที่ใหญ่ที่สุดอีกด้วย จึงสมควรขนานนามว่า สะพานเศรษฐกิจ อาเซียน (ASEAN Land Bridge) อย่างแท้จริง เส้นทางดังกล่าวนี้ นอกจากจะส่งผลกระทบโดยตรง ในระดับชาติแล้ว ยังส่งผลต่อการพัฒนาจังหวัดมากกว่าครึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาค เหนือตอนล่างอันเป็นผลมาจากการพาดผ่านส่วนที่กว้างที่สุดของประเทศนั่นเองการขยายถนน 4 ช่อง จราจร จากกรุงเทพฯ ผ่านนครสวรรค์ สู่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงรายเชื่อมต่อกับเส้นทางเชียงตุง และเชียงรุ่ง ตลอดไปจนถึงคุนหมิง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนนั้น จะสามารถทำให้การพัฒนา ด้านการค้าขายการท่องเที่ยวอุตสาหกรรม ฯลฯ ตามยุทธศาสตร์เหนือ มีความเป็นไปได้สูงยิ่งขึ้น ยิ่ง ไปกว่านั้นเมื่อผนวกกับเส้นทาง คุนหมิง-ตาสลี่-รุษลี่ (ในประเทศจีน) เข้าสู่ มั่นตะเล-ย่างกุ้ง-เมะละ หม่าง (ในประเทศพม่า) โดยเส้นทางมีจุดตัดกับ ASEAN Land Bridge ที่จังหวัดพิษณุโลก จึงส่ง ผลให้พิษณุโลก มีสภาพเสมือนสี่แยกอินโดจีน อันเป็นศูนย์กลางของเอเชียอาคเนย์ไปโดยปริยาย ตลอดทางซึ่งเส้นเลือดใหญ่ทั้งสองพาดผ่าน แนวเหนือ-ใต้ จากคุนหมิงจรดกรุงเทพฯ และแนวตะวันออกจรดตะวันตก จากดามังถึงเมะละหม่าง-ย่างกุ้ง เมื่อผนวกกับเส้นทางเชื่อมจากขอนแก่น ถึงท่า เรือน้ำลึกแหลมฉบัง อันเป็นองค์ประกอบเครือข่ายคมนาคมขนส่งที่สำคัญของ อนุภูมิภาค จะเห็นได้ ว่าจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาพื้นที่จังหวัดจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศทีเดียว นั้น ย่อมหมายความว่า ยุทธศาสตร์อาเซียนแลนด์บริดจ์และสี่แยกอินโดจีนไม่เพียงส่งผลกระทบต่อการ ชั่งชิงความได้เปรียบของประเทศไทยเท่านั้น หากยังจะส่งผลกระทบที่สำคัญต่อการพัฒนาจังหวัด โดยส่วนใหญ่ของประเทศอีกด้วย จึงสมควรอย่างยิ่งที่สภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะได้ กำหนดไว้ให้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญของชาติ และผลักดันไปสู่การปฏิบัติโดยเร็ว

พิษณุโลก : ศูนย์กลางของภาคเหนือตอนล่าง และเอเชียอาคเนย์

ไม่ว่าจะมีการผลักดันการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ที่กล่าวข้างต้นในลักษณะเชิงรุก เพียงไหน หรือไม่ก็ตาม ลักษณะทางภูมิศาสตร์และเครือข่าย เส้นทางคมนาคมตามนโยบายความร่วมมือ มีระหว่างประเทศในอนุภูมิภาค ได้ทำให้พิษณุโลกกลายเป็นเมืองศูนย์กลางการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของภาคเหนือตอนล่าง และเอเชียอาคเนย์ไปโดยปริยาย จังหวัดพิษณุโลกได้มีการจัด

ประชุมสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้มาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 ครั้ง โดยส่วนราชการและองค์กรเอกชนต่างๆ ร่วมกันดำเนินการเพื่อพิจารณาถึงผลกระทบต่างๆ ทั้งเชิงบวก และเชิงลบ

ปัจจุบันได้มีกลุ่มนักวิชาการ นักธุรกิจ นักพัฒนาสังคม ข้าราชการ ผู้นำชุมชน ส.ส.และนักการเมืองในท้องถิ่นจำนวนประมาณ 50 คน ก่อตัวกันขึ้นเป็น **ชุมชนวิชาการ (Academic Community)** เพื่อร่วมกันศึกษาค้นคว้าวิจัยให้เกิดความรู้จริง และรู้ความจริงเกี่ยวกับพื้นที่ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการผลักดันการพัฒนาพิษณุโลกและกลุ่มจังหวัดสี่แยกอินโดจีนอย่างจริงจังกลุ่มมีความมุ่งหวังร่วมกันที่อยากจะเห็นท้องถิ่นเจริญรุ่งเรืองอย่างได้ดุลยภาพในทุกๆ ด้านกล่าวคือ **มีเศรษฐกิจดี (ผู้คนโดยส่วนใหญ่ร่ำรวย และมีความสะดวกสบายมากขึ้น) สังคมดี (ครอบครัว ชุมชน และสังคมเป็นปึกแผ่นมั่นคง) สิ่งแวดล้อมดี (มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ และไม่มีปัญหามลภาวะทั้งในเมืองและชนบท) ศิลธรรมดี (มีความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สินประชาชนปฏิบัติตามศีลธรรมอย่างมีสติปัญญา)** และพิษณุโลกกับกลุ่มจังหวัดระดับต่างๆ พัฒนาไปพร้อมๆ กัน โดยพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลต่อกันอย่างสมดุลย์

คำว่า **“สี่แยกอินโดจีน”** มาดั่งก้องอยู่ในความรู้สึกของชาวพิษณุโลกในราว พ.ศ. 2538 ในช่วงนั้น หอการค้าจังหวัดพิษณุโลก โดยนายวิโรจน์ จิรัฐติกาลโชติ ประธานหอการค้าฯ และคณะกรรมการบริหารหอการค้าจังหวัดพิษณุโลกเป็นผู้จุดชนวนขึ้น โดยที่ความเป็นไปได้ในอนาคตอันใกล้ในระยะเพียง 5-10 ปี นั้นหมายความว่าจังหวัดพิษณุโลก จะกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจระดับภูมิภาคที่รองรับในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนที่เรียกว่า “อินโดจีน” นี้เลยทีเดียวเรียกว่าเป็นการจุดทอประกายความฝันให้เจิดจ้าขึ้นจากนั้น ได้มีการเคลื่อนไหวสนองตอบในส่วนของภาคเอกชนอย่างต่อเนื่องในการที่จะจุดฝันนี้ให้เกิดเป็นความจริงขึ้นมา ซึ่งเป็นการปลุกภาคราชการให้ขึ้นมาส่งเสียงประสานด้วยและเนื่องจากสภาพความเป็นไปได้ในหลายๆ ด้าน ที่เอื้ออำนวยและรองรับ ทำให้การสานฝันนี้เดินรุดหน้าไปอย่างน่าพอใจ จนกระทั่งมีกลุ่มคนที่ล้วนแต่มีคุณภาพ และศักยภาพออกมาแสดงตัว ช่วยกันผลักดันในเรื่องนี้อย่างเปิดเผย เป็นกลุ่มก้อนภายใต้ชื่อกลุ่มว่า “ชมรมศึกษาเพื่อพัฒนาสี่แยกอินโดจีน” กลุ่มคนคุณภาพกลุ่มนี้ตกลงใจให้ พลเอก ดร.ศิริ ทิวะพันธุ์ เลขาธิการ รมว. กลาโหมคนปัจจุบันเป็นประธานฯ โดยมีนายแพทย์หนุ่มไฟแรง คือ นพ.พลเดช ปิ่นประทีป เป็นเลขาธิการชมรมฯ ดำเนินการประชุม ปรึกษาหารือ และชี้ถึงความก้าวหน้าของเรื่องนี้ทุกเดือน ณ โรงแรมลาฟาโลมาโดยมีเชิญนักวิชาการและผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญมาพูดคุยสนทนาเป็นประจำสำหรับหัวข้อของการสนทนาและอภิปรายในแต่ละเดือนนั้น จะมีการประชุมคณะกรรมการที่เป็นแกนนำเพื่อคัด

เลือกและจัดหาวิทยากรที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ฟังได้สาระอย่างเต็มเปี่ยม ดังนั้นชมรมฯ จึงมีอัตราการเติบโตที่รวดเร็วและมั่นคง จนกระทั่งประชุมแต่ละครั้งมีผู้เข้าประชุมร่วม 100 คน นับเป็นชมรมทางวิชาการที่เติบโตอย่างน่าทึ่งมากที่สุดที่เดียวและที่น่าดีใจก็คือ งานอภิปรายและข้อชี้แนะที่เป็นผลสรุปจะถูกนำเสนอสู่หน่วยงานที่เป็นเจ้าของเรื่อง เพื่อไปพิจารณาตั้งเป็นโครงการรองรับให้เป็นจริง ทางปฏิบัติอีกระดับหนึ่งโดยทางจังหวัดเองก็ให้ความสนใจเป็นอย่างมากในหัวข้อต่างๆ ที่ทางชมรมฯ ได้พูดถึง

อย่างหัวข้อหนึ่งในการประชุมที่ผ่านมา ซึ่งวิทยากรผู้อภิปรายคือ นพ.บุญเลิศ ลิ้มทองกุล นายแพทย์สาธารณสุขเป็นผู้มาขยายรายละเอียดก็คือ วิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์เมืองน่าอยู่ ซึ่งเนื้อหาจะวาดฝันถึงเมือง พิษณุโลก ในปี ค.ศ. 2020 คืออีกประมาณ 20 ปีข้างหน้าก็พอจะเห็นอนาคตได้ค่อนข้างแจ่มชัดอยู่เอาการ กล่าวคือ

ผังเมืองจะขยายระบบเทศบาลเมืองเป็นเทศบาลนคร มีเนื้อที่ที่จะดูแลเป็น 171 ตร.กม. มีประชากรในพื้นที่ประมาณ 300,000 คน ยุทธศาสตร์ที่จะนำไปใช้คือ ขยายยกระดับผังเมือง กลุ่มเมืองและรถโดยสารประจำทาง

การจราจร พบว่าใช้ความเร็วได้ 20 กม./ชม. รถติดยาว 200 เมตร รถบุคคล/รถสาธารณะเป็น 90/10 มีพื้นที่ถนนเพียง 5.9% จะเปลี่ยนเป็น ใช้ความเร็วได้ 30 กม./ชม. รถติดยาว 100 เมตร รถบุคคล/รถสาธารณะเป็น 30/40 พื้นที่ถนนจะเป็น 10% ยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้คือโครงการระยะสั้น 9 โครงการ โครงการขยับถนน 14 โครงการ ทางพิเศษสำหรับรถเมล์ราง สถานีรถโดยสารและบรรทุกทางจักรยาน

น้ำ พบว่า น้ำน่านและหนองบึงอยู่ระดับ 5 ประปาดื่มกินไม่ได้ แต่ต่อไปน้ำน่านจะเหลือระดับ 2 หนอง บึง ระดับ 3 ประปาดื่มกินได้ ยุทธศาสตร์ที่ใช้ระบบบำบัดน้ำเสีย ขยาย/พัฒนาคุณภาพน้ำประปา

สวน ต้นไม้ สถานที่สาธารณะมีเพียง 5,000 ม/1,000 ประชากร อุณหภูมิเฉลี่ย 27.5°C ต่อไปจะเพิ่มเป็น 20,000 ม/1,000 ประชากร อุณหภูมิเฉลี่ย 25.50°C ยุทธศาสตร์ที่ใช้คือ ทำให้เป็นเมืองในสวน ถนนเดินเท้า ล้างรถและพัฒนาที่สาธารณะสามแยกเรือนแพบึงราชนก สถานที่ราชการ วัด

ฝุ่น คว้น เสียง พบว่า ฝุ่นเล็ก 2 เท่าปกติ ฝุ่นเล็กมากขนาด 57 ไมโครกรัม/ลิตรจะเป็นฝุ่นไม่เกินปกติและไม่พบฝุ่นที่เล็กมาก ยุทธศาสตร์ที่ใช้คือ กวดขัน การขนส่งวัสดุ ลาดยางไหล่ทาง รณรงค์ใช้รถสาธารณะ ลดมอเตอร์ไซด์ เพิ่มจักรยาน ตรวจจบบรรทัด้านคว้น/เสียง เหล้า ยาบ้า ขับรถเร็ว

ชีวิต ทรัพย์สิน คดีอาญา 3.8/1,000 ประชากร จะลดเหลือ 2.0/1,000 ประชากรยุทธศาสตร์
ที่ใช้คือ มีตำรวจท้องถิ่น ท้ามาอาวุธปืน พัฒนาอาชีพ

สิ่งเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะให้เกิดขึ้นในพิษณุโลก ในทศวรรษหน้าซึ่ง
ก็นับเป็นเรื่องท้าทายและน่าติดตาม

2. การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน : ตลาดไนท์บาซาร์

เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลักสำคัญของภาคเหนือตอนล่าง โดยเป็นศูนย์กลางการ
คมนาคม การท่องเที่ยว การศึกษา และการพัฒนาเศรษฐกิจ เหล่านี้ทำให้มีผู้คนเดินทางเข้ามา
ประกอบกิจกรรมภายในเมืองพิษณุโลกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ภายในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างยังมี
ผลิตภัณฑ์และผลิตผลทางการเกษตรที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เป็นต้นว่า กล้วยตากอำเภอบาง
กระทุ่ม สุนัขพันธุ์บางแก้ว ขนมเกลียวสุโขทัย ถั่วทอดศรีสำโรง มะขามกวนหล่มเก่า กล้วยไข่กำแพง
เพชร ฯลฯ ซึ่งควรจัดให้มีการส่งเสริมด้านการขายด้วยการรวมกลุ่มในพื้นที่ที่เป็นเมืองหลักของ
ภูมิภาค คือ เมืองพิษณุโลก

การประชุมของ กรอ.จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2533 ได้มอบหมายให้
หอการค้าจังหวัดพิษณุโลก ดำเนินการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายสินค้าไนท์บา
ซาร์ เพื่อมุ่งช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ และพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัด และภูมิภาค ภาคเหนือตอนล่าง
วัตถุประสงค์ของโครงการประกอบด้วย

1. เพื่อให้เป็นศูนย์รวมในการจำหน่าย และส่งเสริมผลิตภัณฑ์ต่างๆ ของจังหวัดทั้ง
ยังส่งผลให้มีการจ้างงาน และทำรายได้เข้าสู่จังหวัด
2. เพื่อเป็นการพัฒนาพื้นที่ ริมน้ำน่านซึ่งอยู่ในย่านธุรกิจที่สำคัญของเมือง
3. เพื่อสร้างแหล่งดึงดูดอย่างมีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะตัวให้เป็นที่น่าสนใจแก่นัก
ท่องเที่ยว

การดำเนินงานเริ่มต้นตั้งแต่เดือนมกราคม 2534 และสามารถเปิดดำเนินการในพื้นที่ได้เดือน
เมษายน 2534 โดยมีจังหวัดพิษณุโลก เทศบาลเมืองพิษณุโลก หอการค้าจังหวัดพิษณุโลกและการ
ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ พื้นที่ที่เทศบาลจัดเป็นตลาดกลางหรือเรียกว่า
ไนท์บาซาร์ดังกล่าวนั้น อยู่บริเวณถนนพุทธบูชา ตั้งแต่ด้านหลังสถานีตำรวจภูธรจังหวัดพิษณุโลกจรด
บริเวณด้านหน้าสำนักงานการไฟฟ้าจังหวัดพิษณุโลก

สภาพปัจจุบัน บนถนนพหลโยธิน อันประกอบด้วยพื้นที่ริมทางเดินทั้งสองข้าง โดยด้านตะวันตกติดกับแม่น้ำ/น่าน ซึ่งมีพื้นที่ว่างกว้างประมาณ 3.00 เมตร โดยเฉลี่ย พื้นผิวถนนขนาด 2 ช่องทางเดินรถกว้าง 6.00 เมตร รวมถึงทางเท้าด้านตะวันออกขนาด 1.00 เมตร ตลอดความยาวนับแต่เชิงสะพานเอกาทศรถูไปทางใต้ 387.70 เมตร การประกอบกิจกรรมแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา กล่าวคือ

1. ช่วงเวลากลางวัน ตั้งแต่ 08.30 น. ถึง 16.00 น. เป็นกิจกรรมการค้าริมทางบริเวณทางเท้าด้านติดกับแม่น้ำ/น่าน โดยมีกิจกรรมหลัก คือ การค้าขายสินค้าอุปโภค และการบริการ รวมถึงการคมนาคมขนส่งระหว่างตัวเมืองกับอำเภอรอบนอก ได้แก่ อำเภอบางระกำ และอำเภอบางกระทุ่ม

2. ช่วงกลางคืนระหว่างเวลา 15.00 - 23.00 น. เป็นกิจกรรมที่สำนักงานเทศบาลเมืองพิษณุโลกจัดขึ้น และสนับสนุน เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว ของเมืองพิษณุโลก ประกอบด้วยการใช้พื้นที่ทุกส่วนตลอดแนว กล่าวคือ บนทางเท้า ด้านติดกับแม่น้ำ/น่านเป็นร้านค้าอาหารท้องถิ่น บริเวณทางเดินรถประมาณร้อยละ 60 เป็นซุ้มร้านค้าจำหน่ายสินค้าหลากหลาย เช่น เสื้อผ้า และเครื่องประดับต่าง ๆ และทางเดินรถด้านติดกับทางเท้าด้านตะวันออกเป็นที่จอดรถจักรยานยนต์ สำหรับพื้นที่ตลาดเทศบาลซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่นี้ ส่วนใหญ่จะถูกใช้ประโยชน์ในช่วงเวลากลางวัน ในช่วงเวลากลางคืนถูกใช้ประโยชน์เพียงร้อยละ 30 เท่านั้น ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาในการจัดการพื้นที่บริเวณนี้คือ พื้นที่ริมตลิ่งแม่น้ำ/น่านยังไม่มีการใช้ประโยชน์เท่าที่ควรซึ่งประกอบเข้ากับการไม่เปิดพื้นที่ว่างในแต่ละช่วง ได้แก่ ช่วงที่ถนนพหลโยธิน ถนนพระจักรีถนนตัดผ่านกับถนนพหลโยธินซึ่งจะทำให้สามารถมองเห็นพื้นที่โล่งว่างในเมือง คือ แม่น้ำ/น่านอันจะเป็นการเปิดมุมมองที่ดีต่อตลาดไนท์บาร์ช่าต่อไปบริเวณตลาดไนท์บาร์ช่าถือว่า เป็นบริเวณที่มีศักยภาพสูงทางภูมิศาสตร์ เช่น บริเวณพื้นที่สีเขียวริมตลิ่งแม่น้ำ/น่าน รวมไปถึงบรรยากาศการอยู่อาศัยของชาวชุมชนเรือนแพซึ่งเป็นสภาพการตั้งถิ่นฐานของคนไทยอีกรูปแบบหนึ่งในสมัยโบราณและตราบนานวันก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ หากแต่สภาพปัจจุบันพื้นที่บริเวณดังกล่าวยังคงมีการประกอบกิจกรรมอยู่ แต่ความขัดแย้งของสภาพทางกายภาพยังไม่ความสอดคล้อง และกลมกลืนเข้าด้วยกันในสองประการ กล่าวคือประการแรก ที่ตั้งของร้านค้าบริเวณริมตลิ่งตลาดไนท์บาร์ช่ามีลักษณะการบดบังทัศนียภาพของแม่น้ำ/น่าน ประกอบกับการไม่ได้มาตรฐานของร้านค้าต่าง ๆ เช่น ความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยและการไม่มีลักษณะเฉพาะของร้านค้าที่ควรจะเป็น และประการที่สอง ในส่วนของพื้นที่สีเขียวที่อยู่ในปัจจุบัน จะเข้าไปในลักษณะของการชมธรรมชาติ (passive recreation) มากกว่าการใช้เพื่อการนันทนาการด้านการออกกำลังกาย (active recreation)

3. การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเรือนแพ

ชุมชนเรือนแพกล่าวกันว่าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของเมืองพิษณุโลกอย่างหนึ่งดังปรากฏในหลักฐานการศึกษาวิจัยหลายฉบับ รวมถึงการนำเอกลักษณ์นี้มากล่าวถึง ในคำขวัญของจังหวัดที่ว่า

พระพุทธชินราชงามเลิศ

ถิ่นกำเนิดพระนเรศวร สองฝั่งน่านล้วนเรือนแพ

หวานน้ำแท็กกล้วยตาก ถ้ำและน้ำตกดงระการตา

แม่น้ำน่านเป็นลำน้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตประชาชนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำน่านอันประกอบด้วยชุมชนในเขตจังหวัดน่าน อุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร และบางส่วนของนครสวรรค์กล่าวคือเป็นแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค และเป็นแหล่งประกอบอาชีพ รวมถึงเคยใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าระหว่างชุมชนต่อชุมชน ในประเด็นหลังนี้ต่อเมื่อมีการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งทางบกมากขึ้น การคมนาคมทางน้ำจึงลดความสำคัญลง เป็นเหตุให้มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเรือนแพในบริเวณเมืองพิษณุโลก

อดีตที่ผ่านมาจำนวนเรือนแพในแม่น้ำน่าน บริเวณเมืองพิษณุโลกยังไม่มากนัก แต่ด้วยกระบวนการพัฒนาทางสังคม-เศรษฐกิจ ทำให้เมืองพิษณุโลกมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางพัฒนาภูมิภาค กล่าวคือ เป็นเมืองหลักในการกระจายความเจริญตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับแต่ฉบับที่ 4 เป็นต้นมา เหตุผลดังกล่าวทำให้มีการขยายจำนวนเรือนแพมากขึ้นโดยมีทั้งแพที่อยู่อาศัยและแพร้านอาหาร อย่างไรก็ตาม ปัญหาทางด้านคุณภาพชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้เกิดขึ้นกับบริเวณลำน้ำน่าน เนื่องจากการพัฒนาระบบสังคม-เศรษฐกิจของชุมชนเรือนแพตามไม่ทันสังคมเมืองที่อยู่รอบข้าง

ความสำคัญของชุมชนเรือนแพปรากฏอย่างเด่นชัดตามคำขวัญของจังหวัด ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงการให้เกียรติและเคารพต่อสถานะของกันและกันของมวลมนุษยชน ทั้งนี้ชุมชนเรือนแพ ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญสร้างให้แม่น้ำน่านมีชีวิต ไม่ได้มีสภาพนิ่ง เนื่องจากการประกอบกิจกรรมกันอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจบริเวณตลิ่งแม่น้ำ อันได้แก่ การปลูกผักลอยน้ำ การปลูกไม้ดอกเป็นต้น ชุมชนเรือนแพจำนวน 227 หลัง ที่กระจายอยู่บริเวณแม่น้ำน่านในส่วนที่แม่น้ำไหลผ่านกลางเมืองพิษณุโลก แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มเรือนแพด้านถนนวังจันทร์ เรือนแพเกาะกลุ่มกันอยู่ 3 กลุ่มย่อย ตลอดระยะทางยาวตามลำน้ำ 2,480.00 เมตร คือ กลุ่มเรือนแพหน้าศาลากลางจำนวน 49 หลัง กลุ่มเรือนแพหน้าสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จำนวน 50 หลัง และกลุ่มเรือนแพด้านหน้าชลประทานจำนวน 13 หลัง ทั้งนี้กลุ่มเรือนแพจำนวน 112 หลัง มีจุดเริ่มต้นของชุมชนที่บริเวณหน้าโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม

2. กลุ่มเรือนแพด้านถนนพุกทัญญา มีเรือนแพเกาะกลุ่มกันอยู่ 3 กลุ่มย่อยตลอดระยะทางยาว 2,030.75 เมตร โดยเริ่มต้นที่ได้สะพานนครสวรรค์ใต้ ประกอบด้วย กลุ่มเรือนแพหน้าโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จำนวน 68 หลัง กลุ่มเรือนแพวัดน้อยมีเรือนแพจำนวน 6 หลังตั้งอยู่อีกด้วย

โครงสร้างของเรือนแพเป็นไม้ โดยหลังคามุงสังกะสี มีลูกบวบเป็นไม้ไผ่มัดรวมกันพุงเรือนแพให้ลอยอยู่เหนือผิวน้ำ เรือนแพบางหลังใช้ถังน้ำมันขนาด 200 ลิตร ช่วยเสริมลูกบวบอีกที่หนึ่งขนาดเฉลี่ยของเรือนแพแต่ละหลัง คือ 5.00 x 6.00 เมตร การสัญจรของชาวชุมชนเรือนแพเพื่อติดต่อกับชุมชนเมือง ประกอบด้วยสะพานไม้เชื่อมต่อระหว่างเรือนแพกับพื้นที่ริมตลิ่งและทางเท้าขึ้นมาบนฝั่งแม่น้ำ ทางด้านกิจกรรมการดำเนินชีวิตภายในเรือนแพอาศัยน้ำจากแม่น้ำน่านทั้งหมด

จากสภาพที่ตั้งของชุมชนเรือนแพที่อยู่เป็นแนวยาวในบริเวณกลางเมืองพิษณุโลกเนื่องจากชาวชุมชนเรือนแพส่วนใหญ่มีรายได้น้อย จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยอยู่ใกล้แหล่งงาน เรือนแพร้อยละ 48 มีสมาชิกในครัวเรือน 4 คนขึ้นไป สภาพความเป็นอยู่นับได้ว่าแออัดยัดเยียดและชาวแพทั้งหมดอาศัยน้ำจากแม่น้ำน่านในการอุปโภคและบริโภค จากการสำรวจตรวจสอบของศูนย์อนามัยและสิ่งแวดล้อมเขต 9 จังหวัดพิษณุโลก ระบุว่า คุณภาพน้ำในแม่น้ำน่านไม่เหมาะแก่การบริโภค และอุปโภค เนื่องจากมีปริมาณตะกั่วสูงกว่ามาตรฐาน

คุณภาพชีวิตของชาวชุมชนเรือนแพทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ มีชาวชุมชนร้อยละ 25 ไม่ได้รับการศึกษา ร้อยละ 40 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา และมีเพียงร้อยละ 1 จบการศึกษาระดับอุดมศึกษา นอกจากนี้ยังพบว่าร้อยละ 60 มีอาชีพรับจ้างในเขตเมืองพิษณุโลก สภาพความเป็นอยู่ที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในระบบ เศรษฐกิจปัจจุบันนี้เอง ทำให้องค์กรทางสังคมของชาวชุมชนเรือนแพที่จัดตั้งขึ้นมาไม่สามารถประสานงานร่วมกับทางราชการ ในการอำนวยความสะดวก และการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาภายในชุมชนเรือนแพในหลายประเด็น เป็นต้นว่า ที่อยู่อาศัย การดำเนินชีวิต สาธารณูปโภค สังคม-เศรษฐกิจ รวมถึงการจ้างองค์กรภายใน มีความสำคัญอย่างยิ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสนใจเป็นพิเศษ การมีส่วนร่วมของประชาชนชาว

ชุมชนเรือนแพทางด้านสิ่งแวดล้มนั้น หน่วยงานราชการควรสร้างความตระหนักให้กับประชาชนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากปัญหานี้จะส่งผลกระทบต่อชุมชนเรือนแพ

ข้อมูลด้านสภาวะแวดล้อมของกองอนามัยและสิ่งแวดล้อม เทศบาลเมืองพิษณุโลกพบว่ามี การขับถ่ายของเสีย สิ่งปฏิกูล น้ำเสีย และขยะ จำนวนมากลงสู่แม่น้ำน่าน ดังนี้

1. น้ำเสีย จากเรือนแพร้านอาหาร 1,149 ลิตรต่อวัน
เรือนแพที่อยู่อาศัย 49,305 ลิตรต่อวัน
2. ขยะ จากเรือนแพร้านอาหาร 180 กิโลกรัมต่อวัน
เรือนแพที่อยู่อาศัย 460 กิโลกรัมต่อวัน
3. สิ่งปฏิกูล ไม่ได้จำแนก

การตั้งชุมชนอยู่ในลำน้ำที่ไหลผ่านกลางเมืองพิษณุโลกนั้น แม้ว่าทางหนึ่งจะก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อการพัฒนาเมืองเพื่อรองรับการท่องเที่ยว แต่อีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสภาวะแวดล้อมของลำน้ำธรรมชาติ ชุมชนเรือนแพเป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุแห่งปัญหามลพิษทางน้ำ โดยก่อนหน้านี้มีการสำรวจพบ อีโคไลแบคทีเรียที่เจริญเติบโตอยู่ในลำไส้ของมนุษย์เจือปนอยู่ในน้ำระหว่างปี พ.ศ.2535 จึงเกิดแนวความคิดที่จะทำการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกจากแม่น้ำน่าน ทั้งด้วยเหตุผลเกี่ยวกับมลพิษทางน้ำ และความไม่เป็นระเบียบสวยงามของเมือง แต่กับอีกกระแสหนึ่งในช่วงเวลาเดียวกันกลับต้องการอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนคนไทยอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยแนวความคิดดังกล่าวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงได้ประชุมและมีข้อสรุปเป็นมาตรการในการจัดการกับชุมชนเรือนแพ 3 มาตรการ คือ

1. มาตรการกำหนดให้มีการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกจากลำน้ำน่าน ทั้งนี้ให้เป็นไปด้วยความสมัครใจของคนในชุมชน
2. เป็นมาตรการต่อเนื่องจากมาตรการแรก กล่าวคือ กำหนดให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องให้ความช่วยเหลือขั้นพื้นฐานแก่ชาวเรือนแพที่ต้องการเคลื่อนย้ายขึ้นบก
3. มาตรการรักษาสภาพแวดล้อมของแม่น้ำน่าน โดยการเร่งดำเนินการออกแบบ ล้อม และการจัดการเกี่ยวกับขยะ และของเสียที่เกิดจากชุมชนเรือนแพ

อย่างไรก็ตามมาตรการดังกล่าวก็ยังไม่สามารถดำเนินการให้ลุล่วงไปได้ เนื่องจากมีความเห็นที่ขัดแย้งกันออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนหนึ่งต้องการให้มีการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกไป และอีกส่วนหนึ่งต้องการรักษาไว้ให้เป็นเอกลักษณ์ของเมือง อีกทั้งมาตรการรักษาสภาพแวดล้อมยัง

ไม่สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสำรวจและวิเคราะห์ที่จัดทำเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2537 ของคณะทำงานโครงการจัดทำแผนการอนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลก สามารถแบ่งกลุ่มเรือนแพออกได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มชุมชนเรือนแพด้านถนนวังจันทร์ มีเรือนแพอยู่จำนวน 99 หลัง และกลุ่มชุมชนเรือนแพด้านถนนพทุษฐา มีเรือนแพอยู่จำนวน 128 หลัง ทางด้านความคิดเห็นของชาวแพพบว่า ร้อยละ 15 ต้องการเคลื่อนย้ายออกจากลำน้ำน่าน ร้อยละ 15 ไม่แน่ใจเกี่ยวกับการเคลื่อนย้าย และจะย้ายตามขึ้นไปเมื่อเกิดความแน่ใจว่าสถานที่อยู่แห่งใหม่จะทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ขณะที่ร้อยละ 70 ไม่ต้องการเคลื่อนย้ายและทุกครั้งเรือนแพยอมรับว่าได้ปล่อยของเสีย และขับถ่ายลงสู่แม่น้ำน่าน

จากสภาพปัญหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาคุณภาพชีวิตของชุมชนเรือนแพ และปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำน่าน ประกอบกับนโยบายของคณะทำงานศึกษาความเป็นไปได้ในการเคลื่อนย้ายเรือนแพออกจากลำน้ำน่านที่มุ่งให้การเคลื่อนย้ายเป็นไปด้วยความสมัครใจ ซึ่งผลการสำรวจของโครงการจัดทำแผนการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิษณุโลกพบว่ามีความสอดคล้องกัน กล่าวคือ มีชุมชนเรือนแพประมาณร้อยละ 50 ที่ต้องการเคลื่อนย้าย ดังนั้นจึงควรมีมาตรการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนเรือนแพ ในส่วนที่ยังคงต้องการอาศัยอยู่ในบริเวณที่ตั้งเดิม ซึ่งมาตรการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวชุมชนเรือนแพ ควรจะต้องประกอบด้วย

1. มาตรการควบคุมจำนวนเรือนแพทั้งที่เป็นเรือนแพที่อยู่อาศัย เรือนแพร้านอาหาร และเรือนแพของหน่วยงานราชการ เพื่อบริการชาวชุมชนเรือนแพ
2. มาตรการกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนแพ ให้สอดคล้องกับความเป็นไทย
3. มาตรการควบคุมการก่อเกิดมลภาวะ
4. มาตรการส่งเสริมการประกอบอาชีพทั้งที่เป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริม
5. มาตรการ ในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชนเรือนแพ

ควรแบ่งส่วนพื้นที่เพื่อกำหนดที่ตั้งของเรือนแพแต่ละกลุ่มออกเป็น 4 ประเภท คือเรือนแพที่อยู่อาศัย เรือนแพร้านอาหาร เรือนแพส่งเสริมการท่องเที่ยว และการค้าที่สอดคล้องกับตลาดกลางคืน และเรือนแพของหน่วยราชการและการบริการสาธารณะดังนี้

- 5.1. กำหนดให้การใช้ประโยชน์ที่ดินริมตลิ่งแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออก ระหว่างสะพานนเรศวร และสะพานเอกาทศรถเป็นกลุ่มแพพักอาศัย

5.2. กำหนดให้การใช้ประโยชน์ริมตลิ่งแม่น้ำน่านด้านฝั่งตะวันตก (ตรงกันข้ามกับข้อ 1 เป็นกลุ่มแพพักอาศัย และแพอาหาร (ภัตตาคาร)

5.3. กำหนดให้ด้านทิศใต้ของสะพาน ฝั่งตะวันออกเป็นกลุ่มแพ ส่งเสริมการท่องเที่ยว และรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนเมืองพิษณุโลก (ไนท์บาซาร์)

5.4. กำหนดให้ฝั่งตรงข้ามของข้อ 3 เป็นกลุ่มแพทำหน้าที่การให้บริการประชาชน (เทศบาล)

5.5. กำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ที่เหมาะสมของชุมชนเรือนแพริมแม่น้ำน่านให้ได้บรรยากาศกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของแม่น้ำน่าน

การปรับปรุงสภาพแวดล้อมคลองโคกข้าง เพื่อรองรับการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพในส่วนที่ต้องการย้าย

พื้นที่สาธารณประโยชน์คลองโคกข้าง เป็นพื้นที่ริมคลองที่มีสภาพดีขึ้นสามารถพัฒนาปรับปรุงเพื่อรองรับการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกจากลำน้ำน่าน ตามมติที่ประชุมจังหวัดพิษณุโลกที่ต้องการให้มีการเคลื่อนย้าย เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำน่านเอาไว้ ด้วยสภาพปัญหาความยากจนของชาวชุมชนเรือนแพ ทำให้ไม่สามารถย้ายออกไปอยู่ในพื้นที่ห่างไกลได้ ประกอบกับพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่สาธารณะประโยชน์ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด จึงมีศักยภาพในการรองรับแผนดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี มาตรการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพ จังหวัดมีมติให้เป็นไปตามความสมัครใจ ประกอบกับมีการคัดค้านจากบุคคล และกลุ่มบุคคลหลายส่วน จากผลการสำรวจพบว่ามีชุมชนเรือนแพประมาณร้อยละ 50 ต้องการเคลื่อนย้ายโดยหวังจะทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นพื้นที่ 35 ไร่ของคลองโคกข้างจึงมีความสำคัญและเพียงพอแก่การรองรับการเคลื่อนย้ายดังกล่าว

สภาพปัจจุบัน

พื้นที่คลองโคกข้างในส่วนที่ได้มีการเตรียมการสำหรับรองรับการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพ จากบริเวณแม่น้ำน่านออกมา เป็นลำคลองธรรมชาติมีแนวจากเหนือลงใต้ ตัดผ่านทางหลวงหมายเลข 12 ห่างจากแม่น้ำน่านประมาณ 3 กิโลเมตรไปทางตะวันออก สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ลุ่มมีระดับความสูง 42 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ความลาดชันของพื้นที่ประมาณ 1-2 องศา ลาดลงมาจากด้านเหนือ การปรับปรุงพื้นที่ที่มีการขุดลอกคลองโคกข้างมีความกว้าง 200.00 เมตร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกไปอยู่บริเวณนี้ เห็น

ว่าให้มีการขุดดินโดยให้เป็นพื้นที่กว้าง 70.00 เมตร ยาว 800.00 เมตร จะทำให้ได้พื้นที่รองรับ การเคลื่อนย้าย 35 ไร่

อย่างไรก็ตาม ปี พ.ศ. 2526 มีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินบริเวณนี้เป็นพื้นที่ 8 ไร่ 2 งาน 80 ตารางวา รวมถึงการมีราษฎรเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่จำนวน 86 ครัวเรือน 113 ครอบครัว การเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกจากบริเวณแม่น้ำน่านเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จำเพาะเอาประเด็นที่ว่า การเคลื่อนย้ายแล้วจะทำให้ชีวิตชาวชุมชนเรือนแพดีขึ้น น่าจะเป็นการฉายภาพอนาคตที่ยากลำบากในการปฏิบัติ ทั้งนี้เนื่องจากในตำแหน่งที่ตั้งเดิมของชุมชนทำให้ชาวชุมชนเรือนแพสามารถเข้าถึงแหล่งงานได้ง่าย และไม่ต้องจ่ายค่าเดินทางใด ๆ ทั้งสิ้น การเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกไปซึ่งคาดกันว่าจะมีการเคลื่อนย้ายประมาณร้อยละ 50-60 เท่านั้น จึงจำเป็นต้องมีมาตรการจูงใจให้เกิดการเคลื่อนย้าย เพื่อทดแทนการอยู่ใกล้แหล่งงานดังกล่าว กล่าวคือ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องจัดระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานสำหรับการรองรับการเคลื่อนย้าย เพื่อ รองรับนโยบายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมทางน้ำและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนเรือนแพ จึงควรดำเนินการในการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพ ดังนี้

1. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจัดระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ได้แก่การแบ่งสรรแปลงที่ดินการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่ง ระบบประปา ไฟฟ้า รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ในบริเวณคลองโคกข้งเพื่อรองรับการเคลื่อนย้าย

2. ดำเนินการเคลื่อนย้ายชาวชุมชนเรือนแพร้อยละ 50 ของผู้ต้องการเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ โดยการเคหะแห่งชาติจัดการที่อยู่อาศัยให้ครอบครัวละ 50 ตารางวา ทั้งนี้ให้มีการเก็บค่าเช่าในอัตราที่ไม่แตกต่างจากการเช่าพื้นที่ในแม่น้ำน่าน

3. ดำเนินการเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพ ส่วนที่เหลืออีกประมาณร้อยละ 50 ของผู้ต้องการเคลื่อนย้ายภายในระยะเวลา 5 ปี

หมายเหตุ	หน่วยงานที่รับผิดชอบ	
	เทศบาลเมืองพิษณุโลก	องค์การบริหารส่วนจังหวัด
	เคหะแห่งชาติ	อำเภอเมืองพิษณุโลก
	โยธาธิการจังหวัด	การไฟฟ้าจังหวัด
	การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	สาธารณสุขจังหวัด

ตอนที่ 4

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การศึกษากระบวนการพัฒนา และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก ได้จำแนก ประเด็นศึกษา 4 ประเด็น คือ

1. พัฒนาการของชุมชนเมืองพิษณุโลก
2. ปัจจัยและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงชุมชนเมืองพิษณุโลก
3. ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมืองพิษณุโลก
4. กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก

จากการศึกษาเอกสาร บทความ รายงานของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน การสัมภาษณ์ ตลอดจนการศึกษาโดยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ก่อให้เกิดข้อสรุป ดังนี้

พัฒนาการของชุมชนเมืองพิษณุโลก

ชุมชนเมืองพิษณุโลก มีการพัฒนาเมืองสืบเนื่องมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยลพบุรีถึงรัตนโกสินทร์ ช่วง พ.ศ. 2453 ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นช่วงที่มีบทบาทหรือการพัฒนาตัวเมืองพิษณุโลกอย่างมาก โดยเฉพาะการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ และการตัดถนนมิตรภาพผ่ากลางเมืองพิษณุโลก ในช่วงนี้เมืองพิษณุโลกได้พัฒนาเป็นศูนย์กลางการปกครอง และจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล จนถึง พ.ศ. 2475 และได้พัฒนาให้เป็นศูนย์กลางทางการทหาร การคมนาคม การศึกษา ฯลฯ ในเวลาต่อมา การขยายตัวของชุมชนสอดคล้องกับการพัฒนาถนนเกิดเป็นศูนย์กลางการค้า ในด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำน่าน และฝั่งด้านตะวันตกของแม่น้ำน่าน เป็นหน่วยงานราชการและสถานศึกษา เมื่อพิจารณาผังเมืองค่อนข้างจะแยกตัวออกจากกันระหว่างย่านธุรกิจ การค้า และหน่วยงานราชการในปี พ.ศ. 2500 ชุมชนเมืองพิษณุโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อันเนื่องมาจากถูกไฟไหม้หมดทั้งเมือง บ้านเรือน อาคารพาณิชย์ที่ส่วนใหญ่จะทำด้วยไม้กลายเป็นเชื้อเพลิงและเชื่อมต่อกันอย่างดีจากเหตุการณ์วิปโยคทำให้อาคารที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองจึงไม่ค่อยพบเห็น มีอาคารพาณิชย์ สมัยปัจจุบันเพิ่มมากขึ้น มีการเคลื่อนย้ายของคนไทยเชื้อสายจีนจากกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ต่อมาได้พัฒนาเมืองและควบคุมระบบเศรษฐกิจและการปกครองท้องถิ่นแรงกระตุ้นที่มีส่วนทำให้ชุมชนเมืองพัฒนา คือ พ่อค้า นายธนาคาร และเจ้าของที่ดิน ในที่สุดชุมชนเมืองพิษณุโลกกลายเป็นเมืองพาณิชย์กรรมและเป็นศูนย์กลางการค้าชายของภาคเหนือตอน

ล่าง การลงทุนและกำไรเป็นจุดมุ่งหมายหลักของชุมชนเกิดขึ้นชั้นเศรษฐกิจมีเงินขึ้นมามีความหลากหลายของสาขาอาชีพที่ดินมีราคาแพง และขยายตัวโดยรอบในรูปของการจัดสรร

ปัจจัย และเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงชุมชนเมืองพิษณุโลก

ปัจจัย และเงื่อนไขที่ส่งผลให้จังหวัดพิษณุโลกมีการพัฒนาเมืองมากมายในทุก ๆ ด้าน ส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัย ดังนี้

1. ความเป็นศูนย์กลางทางด้านคมนาคม
2. ความเป็นศูนย์กลางด้านการศึกษา และเป็นที่ตั้งของส่วนราชการ ระดับภาค ระดับเขต
3. เป็นแหล่งวัตถุดิบ ทางด้านการเกษตร และเป็นศูนย์กลางการซื้อขายผลผลิตด้านการเกษตร
4. ระบบบริการพื้นฐาน สามารถบริการประชาชนได้อย่างทั่วถึง
5. เป็นแหล่งพลังงาน
6. เป็นเขตส่งเสริมการอุตสาหกรรม
7. ระบบการบริหารส่วนท้องถิ่น มีศักยภาพ
8. ปัจจัยและเงื่อนไขโดยรวม เช่นอัตราการเกิด และความหนาแน่นของประชากรการขยายตัวของหน่วยงาน ของรัฐและเอกชนการลงทุนในด้านการอุตสาหกรรมเป็นต้น

ผลกระทบจากการพัฒนาเมือง

จากการพัฒนาเมืองกระจายออกทุกทิศทาง และเขตเทศบาลเมืองยังคงมีขนาดเท่าเดิม บ้านเรือน และอาคารพาณิชย์รุกไล่พื้นที่สำหรับการเกษตรออกไปเรื่อย ๆ และการขยายบริการสาธารณูปโภค ไม่ทันกับความต้องการของประชาชนจึงส่งผลกระทบต่อชุมชน ดังนี้

1.สภาพการจราจร

ชุมชนพิษณุโลกในปัจจุบัน สภาพการจราจรไม่ต่างจากเมืองหลักอื่น ๆ ที่มีสภาพการจราจรติดขัดโดยเฉพาะช่วงเวลาเร่งด่วน 07.00-09.00 น. และเวลา 15.00-17.00 หากพิจารณาสาเหตุจะเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ทั้งสองฝั่งของริมน้ำ

- 1.1. สภาพของเมือง เป็นเมืองเอกแต่ก็มีแม่น้ำไหลผ่านใจกลางเมือง สภาพการจราจรจึงติดขัดตามคอสะพานทั้งสองฝั่งของลำน้ำน่าน

- 1.1. การสร้างถนนมิตรภาพ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลขที่ 12) ผ่าใจกลางเมือง จากด้านทิศตะวันตกไปยังจังหวัดตาก และด้านทิศตะวันออกไปจังหวัดขอนแก่น ประชาชนภายในจังหวัดและต่างจังหวัดต้องใช้เส้นทางคมนาคมเป็นจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อสภาพการจราจรเช่นเดียวกัน
- 1.2. การสร้างทางรถไฟ สายเหนือ กรุงเทพฯ - เชียงใหม่ ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่มีผลกระทบต่อสภาพการจราจร เพราะเวลาที่มีรถไฟผ่านจะต้องมีการปิดกั้นการจราจรทางรถยนต์
- 1.3. ขาดการวางผังเมืองที่ดี ถ้าพิจารณาด้านกายภาพของชุมชนแล้วจะพบว่า ถนนแทบทุกเส้นทางจะขยายเพิ่มไม่ได้

2. สภาพแม่น้ำ ลำคลองน้ำกินน้ำใช้

ชุมชนเมืองพิษณุโลกโดยเฉพาะเขตเทศบาลเมืองต้องอาศัยน้ำเพื่อการบริโภคอุปโภคจากแม่น้ำน่านเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันก็จะเป็นด้านของเสียทางท่อระบายน้ำทิ้ง การทิ้งเศษอาหารและตัวท่อน้ำ เสียจากส้วม เข้ากับท่อระบายน้ำของเมือง โดยไม่มีการบำบัดก่อน ส่งผลทำให้แม่น้ำน่านในช่วงตอนใต้ของชุมชน ไม่สามารถนำมาใช้อุปโภคบริโภคได้

3. สภาพสวนสาธารณะและต้นไม้ในเมือง

จากการพัฒนาเมืองส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทั้งนี้เพราะต้องมีการตัดต้นไม้ใหญ่ เพื่อสร้างตึกกรมบ้านช่องและห้องถนน . สวนสาธารณะขนาดใหญ่หรือขนาดย่อมที่เป็นปอดของเมือง ไม่เพียงพอและอีกก็หายไปด้วยเสียง และควันพิษอันเกิดจากยานพาหนะที่ผ่านไปมาและติดยาวอยู่บนถนน

4. ฝุ่น ควัน และมลภาวะด้านเสียง

ชุมชนเมืองพิษณุโลกมีปัญหาฝุ่นละออง ควัน และเสียง มีสาเหตุส่วนใหญ่จากการก่อสร้าง (รถบรรทุกดิน จากการก่อสร้างอาคาร-ถนน-ท่อ) รองลงมาคือโรงงานอุตสาหกรรม และการเพิ่มจำนวนของยานพาหนะ

5. ชยะมูลฝอย

จากการพัฒนาเมืองทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้ขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลสูงถึง 102 ตัน/วัน และพบว่าภาชนะรองรับยังไม่เพียงพอ มีปัญหาขยะเลอะเทอะและขยะตกค้างอยู่เป็นจำนวนมาก

6. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

จากการศึกษาข้อมูลพบว่าในปี 2539 พิษณุโลกมีคดีอาญาต่ำสุดเป็นอันดับ 3 รองจากพิจิตร และสุโขทัย เมื่อพิจารณาในภาพรวมของภาคเหนือตอนล่าง พบว่าคดีข่มขืนอนาจาร 281 คดี 23.1 % เกิดในจังหวัดพิษณุโลกคดีวิ่งราวปล้นจี้ จำนวน 1,711 คดี 17.9% เกิดในจังหวัดพิษณุโลก และคดีฆ่าโดยเจตนาจำนวน 224 คดี นั้น 7.1% เกิดในจังหวัดพิษณุโลก

7. ด้านสวัสดิการการรักษาพยาบาลของเด็ก คนชรา คนพิการและผู้ด้อยโอกาส

ในเชิงปริมาณนั้นพบว่ากลุ่มประชาชนผู้ด้อยโอกาสโดยส่วนใหญ่มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลแล้ว แต่ในเชิงคุณภาพของการบริการนั้นยังคงมีปัญหาอยู่ในระดับหนึ่ง

8. มรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวในเมืองถูกทำลาย

แหล่งท่องเที่ยวในเมืองพิษณุโลกโดยส่วนใหญ่เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ซึ่งปัจจุบันมีความเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากถูกบดบังทัศนียภาพ ความสว่างามจากการก่อสร้างอย่างไม่เหมาะสม การบุกรุกของประชาชนที่จับจองสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย โบราณสถานหลายแห่งถูกทำลายจากการก่อสร้างของหน่วยงาน และสถานศึกษา

9. น้ำใจไมตรีและความเกื้อกูลของสังคมน้อยลง

เมื่อเมืองขยายตัวออกไปวัฒนธรรมชนบทซึ่งเปี่ยมไปด้วยน้ำใจไมตรี และความเกื้อกูลของสังคมเริ่มจางหายไปทุกขณะประชาชนต่างถิ่นอพยพโยกย้ายเข้าสู่เมือง ชีวิตที่ต้องเร่งรีบเพื่อประกอบอาชีพ และปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่รุนแรงทำให้ประชาชนละเลยที่จะรักษาเอกลักษณ์ความมีน้ำใจไมตรี และความเกื้อกูลของสังคมไทยแบบดั้งเดิมไป

10. ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

การใช้ประโยชน์จากที่ดิน เนื่องจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่กำหนดให้พิษณุโลกเป็นเมืองหลัก และเขตส่งเสริมอุตสาหกรรมส่งผลต่อการเจริญเติบโตของเมือง มีการบุกรุกพื้นที่เมืองเก่าและโบราณสถานกรมขยายพื้นที่ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจไม่ใช่ในบางบริเวณเช่น เขตทหาร เขตที่ลุ่มเพื่อการเกษตร รอบเมืองถูกบุกรุกจากการพัฒนาเศรษฐกิจเกิดชุมชนแออัด และการจัดระบบการจราจร

11. ผลกระทบจากโครงการคมนาคมขนส่งในพื้นที่เมืองเก่าพิษณุโลก

โครงการคมนาคมขนส่งภายในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองพิษณุโลก นอกจากจะพบว่ามี ความไม่สมบูรณ์ของโครงสร้าง ทำให้เกิดปัญหาการจราจรภายในตัวเมือง และภายในบริเวณย่านการ

คำพาณิชย์ แล้วยังพบว่าการพัฒนาที่ตรงข้าม การคมนาคมยังส่งผลต่อโบราณสถานคือ สร้างถนนปิดทับกำแพงเมือง สร้างถนนเบียดชิดโบราณสถาน และการสร้างถนนทะลุกำแพงเมือง ปริมาณการจราจรโดยเฉพาะยวดยานขนาดใหญ่ ที่เดินทางระหว่างภูมิภาคเหล่านี้ ความสั่นสะเทือนที่เกิดจากยวดยานดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อตัวเจดีย์ องค์ปรางค์ รวมถึงโบราณสถานที่สำคัญอีกด้วย

12. ผลกระทบต่อวิถีชีวิต

ด้านบุคคล ครอบครัว และชุมชน พบว่าชุมชนขาดการพึ่งพา ขาดความอบอุ่น มีสังคมแบบเมืองมากขึ้น ครอบครัวมีขนาดเล็กลงมีบุตรน้อยรวมทั้งเกิดชุมชนแออัดในเมือง ชุมชนไม่ค่อยเข้มแข็ง ต่างคนต่างอยู่ มีปัญหาสุขภาพติด เร่งรีบ ขาดระเบียบวินัย มีการอพยพย้ายถิ่นทำให้ครอบครัวแตกแยก

ด้านแรงงานพบว่าค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นมีปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมืองทำให้ขาดแรงงานในภาคเกษตร ขาดแคลนแรงงานที่มีฝีมือ มีการเอาเปรียบทางด้านแรงงานจากผู้ประกอบการ สถานประกอบการไม่พัฒนาคุณภาพแรงงาน

ด้านเศรษฐกิจพบว่าสินค้าราคาแพง มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เงินเฟ้อ มีการแข่งขันสูงรายได้ต่ำ รสนิยมสูง พืชผลราคาตกต่ำไม่แน่นอน และชบเซา การลงทุนในท้องถิ่นน้อย ความเจริญกระจุกตัวเฉพาะในเมือง

การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน

การพัฒนาเมืองพิษณุโลกให้เป็นเมืองหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539) ทำให้ทิศทางการพัฒนาจังหวัดได้กำหนดให้เป็นเมืองศูนย์กลางของภาคเหนือตอนล่าง โดยเป็นศูนย์กลางในหลาย ๆ ด้าน คือศูนย์กลางการคมนาคม ระหว่างภูมิภาค ศูนย์กลางการศึกษา และการบริหารราชการระดับภาค/เขต ศูนย์กลางการพาณิชย์กรรมและการเงินของภาคเหนือตอนล่าง ศูนย์กลางการท่องเที่ยวและพักผ่อน

จากผลการพัฒนาเมืองพิษณุโลก ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านสังคมและวัฒนธรรมทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และปรับตัว เพื่อหาทางแก้ไข โดยการรวมตัวกันทั้งภาครัฐและเอกชน การจัดประชุมพัฒนาเพื่อหาทางแก้ไขและกำหนดยุทธศาสตร์ และแผนที่มีการปรับปรุงในหลากหลายรูปแบบ แต่เป็นองค์รวม เช่น

การจัดตั้งชมรม ศึกษาเพื่อพัฒนาสี่แยกอินโดจีน ประกอบไปด้วยนักวิชาการ นักธุรกิจ นักพัฒนาสังคม ข้าราชการ ผู้นำชุมชน ส.ส. และนักการเมืองในท้องถิ่นประมาณ 50 คน ก่อตัวกันขึ้น

เป็นชุมชนวิชาการ (Academic Community) เพื่อร่วมกันศึกษาค้นคว้า ให้เกิดความรู้จริง กลุ่มมีความมุ่งหวังร่วมกันที่อยากจะเห็นท้องถิ่นเจริญรุ่งเรือง อย่างเป็นรูปธรรมในทุก ๆ ด้าน กล่าวคือ **มีเศรษฐกิจดี สังคมดี สิ่งแวดล้อมดี และศีลธรรมดี**

การจัดตั้งตลาดไนท์บาซาร์ เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองหลักสำคัญของภาคเหนือตอนล่าง ทำให้มีผู้คนเดินทางเข้ามาประกอบกิจกรรม และท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก และมีผลิตภัณฑ์และผลผลิตทางการเกษตร ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เป็นต้นว่า กล้วยตาก อ่าบอบางกระทุ้ม สุนัขพันธุ์บางแก้ว ขนมหเกิลยวสุโขทัย ถั่วทอดศรีสำโรง มะขามกวนหล่มเก่า ฯลฯ ซึ่งควรจัดให้มีการส่งเสริมด้านการขายด้วย การรวมกลุ่มในพื้นที่ที่เป็นเมืองหลักของภูมิภาค

การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเรือนแพ ชุมชนเรือนแพนั้นว่าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของเมืองพิษณุโลกอย่างหนึ่ง อดีตที่ผ่านมาจำนวนเรือนแพในแม่น้ำนั้นไม่มากนัก แต่ด้วยกระแสของการพัฒนาทางสังคม-เศรษฐกิจ ทำให้จำนวนเรือนแพเพิ่มมากขึ้น มีทั้งแพที่อยู่อาศัย และแพร้านอาหาร อย่างไรก็ตามปัญหาทางด้านคุณภาพชีวิต และคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้เกิดขึ้นกับบริเวณลำน้ำน่าน เนื่องจากการพัฒนาระบบสังคม-เศรษฐกิจของชุมชนเรือนแพตามไม่ทันสังคมเมืองที่อยู่รอบข้าง จากสภาพที่ตั้งของชุมชนเรือนแพที่อยู่เป็นแนวยาวในบริเวณกลางเมืองพิษณุโลกเนื่องจากชาวชุมชนเรือนแพส่วนใหญ่มีรายได้น้อย จึงต้องอาศัยอยู่ใกล้แหล่งงาน และอาศัยน้ำจากแม่น้ำน่านในการอุปโภคบริโภคถ้าพิจารณาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนเรือนแพไม่ค่อยดีเท่าใดนัก ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน การตั้งชุมชนอยู่ในลำน้ำที่ไหลผ่านกลางเมืองพิษณุโลก ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อการพัฒนาเมืองเพื่อรองรับการท่องเที่ยว แต่อีกทางหนึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม โดยเป็นส่วนหนึ่งของปัญหามลพิษทางน้ำ ระหว่างปี 2535 จึงเกิดแนวคิดที่จะเคลื่อนย้ายชุมชนเรือนแพออกจากแม่น้ำน่าน แต่อีกกระแสต้องการอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนไทยอีกกลุ่มหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันยังไม่มีมาตรการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่ส่วนหนึ่งของชุมชนเรือนแพยินดีที่จะอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่แห่งใหม่ ส่วนหนึ่งต้องการที่จะอยู่ที่เดิม จึงทำให้เกิดแนวปฏิบัติร่วมกันดังนี้ ควบคุมเรือนแพทั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยและร้านค้าให้อยู่ในวงจำกัด กำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนแพให้สอดคล้องกับความเป็นไทยควบคุมการก่อกำเนิดมลภาวะทางน้ำ และส่งเสริมการประกอบอาชีพ ทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม

ข้อเสนอแนะ

เมืองพิษณุโลก เป็นเมืองหลักสำคัญของภาคเหนือตอนล่าง โดยเป็นศูนย์กลางการคมนาคม การขนส่ง การท่องเที่ยว การศึกษา และการพัฒนาเศรษฐกิจต่าง ๆ จากผลแห่งการพัฒนาที่ย่อมเกิดผลกระทบมากมายต่อชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมดังได้กล่าวมาแล้วนั้น จังหวัดพิษณุโลก ควรดำเนินการพัฒนาในสิ่งต่อไปนี้

1. ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เห็นควรเตรียมการและเร่งรัดดำเนินการ ดังนี้

1.1. ถนน เร่งรัดก่อสร้างถนน 4 ช่องจราจร ตามโครงการของกรมทางหลวงให้แล้วเสร็จโดยเร็ว และขอเพิ่มเส้นทางสายบึงพระ เพื่อรองรับการขยายสนามบิน ขยายและสร้างถนน เขตในเมืองให้เป็นถนนคอนกรีต พร้อมระบบระบายน้ำที่ดี เช่น ถนนเลียบบแม่น้ำ ถนนสายย่อยเชื่อมถนนสายหลักถนนคู่ขนานรถไฟ (ไทยเสรี-บึงพระ) ถนนสายหลักไม่ควรมีที่จอดรถ ควรสร้างสถานีจอดรถโดยเฉพาะ จัดระบบไฟจราจรให้เพียงพอ จัดระบบการจราจรให้คล่องตัว มี INTERCITY MOTOR WAY และถนนยกระดับข้ามทางรถไฟ

1.2. รถไฟ ย้ายสถานีรถไฟออกนอกเมือง สร้างสถานีรับ - ส่งสินค้า แยกจากผู้โดยสาร มีรางรถไฟ รางคู่ มี HIGH SPEED TRAN (กรุงเทพฯ-พิษณุโลก-เชียงใหม่)

1.3. สนามบิน ขยายสนามบินพิษณุโลกตามแผนฯ ปี 2540-2542 ให้แล้วเสร็จภายในกำหนดเวลา สร้างศักยภาพสนามบินพิษณุโลกให้เป็น INTERNATIONAL โดยสร้างจุดขายบริการตลาดเพิ่มขึ้น ควรกำหนดให้มีแผนสร้างสนามบินแห่งใหม่ที่จังหวัดพิษณุโลก ในอีก 10 ปี ข้างหน้า ให้มีสมรรถนะที่ดีขึ้น

1.4. สะพาน สร้างสะพานข้ามแม่น้ำให้มากขึ้น

1.5. ประปา เพิ่มระบบกำลังผลิต ขยายท่อส่งน้ำ น้ำประปามีคุณภาพ

1.6. ไฟฟ้า มีไฟส่อง โดยเฉพาะทางแยกควรถ่าง ในเขตเมืองไม่ควรมีสายไฟฟ้าพาดผ่าน

1.7. โทรทัศน์ ควรเป็นสายใยแก้ว เพิ่มคู่สายในการโทรฯ เข้า - ออกเพิ่มขึ้น

1.8. การขนส่ง เพิ่มปริมาณและคุณภาพรถแท็กซี่ และรถรับจ้างให้มากขึ้น ควรมีรถขนถ่ายสินค้าขนาดเล็ก เพื่อขนถ่ายสินค้าเข้าไปในเขตเมือง โดยไม่อนุญาตให้รถบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่เข้าเขตเมือง มีสถานีขนส่งสินค้า โดยเฉพาะอยู่เขตนอกเมือง เพิ่มระบบขนส่งมวลชน ย้ายสถานีที่ราชการไปอยู่นอกเมืองให้เป็นสัดส่วน ขยายเวลาบริการรถโดยสารประจำทางเพิ่มขึ้น

1.9. การสื่อสาร ควรเพิ่มความรู้และทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ให้ประชาชน ขยายเครือข่าย INTERNET

2. ด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม

2.1. ระยะสั้นมุ่งส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการมากกว่าอุตสาหกรรมหนัก รวมถึงของที่ระลึกเนื่องจาก ค่าแรงงานแพง ระยะทางห่างจากทุกประเทศ แผนพัฒนาคมนาคมเข้ากันได้ ทั้ง ๆ ที่มีปัญหาการจราจรแล้ว

2.2. ระยะยาว อุตสาหกรรมการแปรรูปต้องอยู่แหล่งวัตถุดิบ ตลาดกลางสินค้าควรพัฒนาให้เป็นระดับประเทศ หรือระดับภูมิภาคและควรพัฒนาศักยภาพให้เป็นตลาดที่มีการซื้อ - ขายล่วงหน้า อุตสาหกรรมที่ต้องพึ่งวัตถุดิบจากกรุงเทพฯ ควรจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลดังนี้

2.2.1. BOI ควรเอื้อประโยชน์ให้นักลงทุนมากขึ้นตามระยะทางจากกรุงเทพฯ สำหรับอุตสาหกรรมนำเข้าวัตถุดิบและนำมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า

2.2.2 ควรให้มีข้อตกลงในเชิงนโยบายภายในประเทศ และระหว่างประเทศ เพื่อการสนับสนุนการลงทุนภาคอุตสาหกรรมในเขตภาคเหนือตอนล่าง ควรผลักดันให้จังหวัดในเขตนี้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่นเดียวกับจังหวัดเชียงใหม่

3. ด้านการส่งเสริมพาณิชย์กรรม การท่องเที่ยว และการบริการ

3.1. ควรจัดตั้งศูนย์กลางการพาณิชย์กรรม การท่องเที่ยว และการบริการของภาคเหนือตอนล่าง ที่จังหวัดพิษณุโลก

3.2. ควรจัดตั้งศูนย์ข้อมูลการค้าจังหวัด

3.3. ควรจัดตั้งศูนย์กลางการประชุมสัมมนาในระดับชาติที่จังหวัดพิษณุโลก

3.4. ควรจัดตั้งศูนย์การค้าผลิตภัณฑ์แปรรูปสินค้าเกษตรและของที่ระลึกของจังหวัด

3.5. ควรจัดตั้งตลาดกลางสินค้าเกษตรระดับภาค (ลักษณะแบบตลาดไทสี่มุมเมือง)

3.6. ควรปรับปรุงสภาพแวดล้อมในตัวเมืองที่สะอาด เรียบร้อยและร่มรื่นเขียวขจี

3.7. ควรจัดตั้งศูนย์การกีฬาระดับชาติ (SPORT COMPLEX) ที่จังหวัดพิษณุโลก

3.8. ควรจัดตั้งศูนย์ผลิตและจำหน่ายอัญมณีที่จังหวัดพิษณุโลก

4. ด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

4.1. จัดการศึกษาภาคบังคับให้ครบร้อยเปอร์เซ็นต์ วิทยาลัย/มหาวิทยาลัย พัฒนาหลักสูตรเสริมภาคธุรกิจ สถานบันพัฒนาฝีมือแรงงาน การฝึกอบรมแรงงาน

4.2. สนับสนุนจูงใจภาคเอกชน อบรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สาขาที่ขาดแคลน

4.3. จัดการศึกษามากขึ้น ครอบคลุมและทั่วถึง เปิดสอนวิชาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ปรับปรุงหลักสูตร การสร้างทัศนคติต่อการศึกษา

4.4. ส่งเสริมและพัฒนาวิถีชีวิต ให้ครอบครัวอบอุ่น รายได้ดี มีกิน มีใช้ สะดวกสบาย มีโอกาสทำงานที่จังหวัดพิษณุโลก ชุมชน เอื้ออาทร ผูกพันกัน เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ ส่งเสริมการรวมกลุ่มให้มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อช่วยตัวเองของชาวบ้าน กระตุ้นชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาแรงงานและการศึกษา รัฐต้องชวมนาเคอกชนให้จัดการศึกษา โดยจ่ายเงินทดแทน, ลดภาษี สังคม มีวินัย เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ ร่วมเป็นเครือข่ายให้ความรู้ และการศึกษา ส่งเสริมเครือข่ายทางสังคม ส่งเสริม NGO พัฒนาความเจริญเติบโตเป็นสัดส่วน ปลอดภัย มีสวัสดิการคุณภาพชีวิตดี ส่งเสริมการรวมกลุ่มของคนงาน และองค์กรนายจ้างโดยทำร่วมกัน มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ดี มีการวางแผนงานระยะสั้น และระยะยาว ด้านพละนาัยประชาชนมีสุขภาพแข็งแรงอายุยืน ไม่ป่วยตายก่อนวัยอันสมควร พัฒนาการสาธารณสุข พัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิการคนจนฟรี มีแพทย์ประจำตำบล ครอบครัวไม่มีผู้เจ็บป่วย พิการ ปฏิรูปการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ ส่งเสริมการปฏิบัติศาสนธรรม ทดสอบสมรรถภาพทางกาย ชุมชนไม่มีโรคระบาด ชุมชนช่วยเหลือกันและกัน จัดให้มีสวนสุขภาพ, สวนสาธารณะ พัฒนาศักยภาพของชุมชนให้ช่วยป้องกันโรคติดต่อ และช่วยแก้ปัญหาเอง มีสถานพยาบาลเพียงพอ สังคม มีสวัสดิการและมีความมั่งคั่ง สวัสดิการคนชรา, คนไร้ที่พึ่ง, ผู้ทุพพลภาพ พัฒนาระบบประกันสุขภาพ สวัสดิการสังคมให้ครอบคลุมประชาชน ทุกคน จัดสวัสดิการฟรี โดยรัฐและสถานประกอบการรับผิดชอบ ช่วยเหลือการรักษาพยาบาลผู้มีฐานะยากจน วรรรงค์สิ่งเสพติดและยาเสพติด,โรคติดต่อ มีแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติงานร่วมกัน ที่ทำงาน ปลอดภัย, คุณภาพชีวิตที่ดี สุขภาพจิตดี สวัสดิการตรวจสุขภาพฟรี รายปี (2 ครั้ง) พัฒนาที่ทำงาน (ระบบและบรรยากาศ) ส่งเสริมการออกกำลังกายและรู้จักวิธีป้องกันอุบัติเหตุและทำงานอย่างปลอดภัย

4.5. ด้านสิ่งแวดล้อม ประชาชนมีความรู้ เห็นความสำคัญของกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมปรับผู้ฝ่าฝืน สร้างวินัยตั้งแต่เด็ก สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อม ครอบครัวมีความรู้ เห็นความสำคัญของกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ให้ความรู้และเห็นภาพรวม จัดให้มีแหล่งบำบัดน้ำเสีย ชุมชนอากาศดี ปราศจากมลภาวะ รวมกลุ่มการดำเนินการ/แก้ปัญหา จัดระบบจราจร วรรรงค์กำจัดฝุ่น มีมาตรการการป้องกันมลพิษทางอากาศ ใช้รถใช้น้ำมันไร้สารตะกั่ว ต้องตรวจสภาพรถให้เป็นปัจจุบัน ปลุกฝังจิตสำนึก วรรรงค์การป้องกันสิ่งแวดล้อม มีการประกวดสิ่งแวดล้อม (รักษาต้นไม้) จัดทำ ISO จัดทำระบบกำจัดขยะขนาดใหญ่ ชุมชนและสถานศึกษา จัด

กิจกรรมให้เยาวชน ตระหนักการอนุรักษ์ จัดผังเมืองโดยแบ่งเป็นโซนของอุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัยที่ทำงาน ภาครัฐมีมาตรการจูงใจให้สถานประกอบการ ภาครัฐเป็นตัวอย่างและมีกิจกรรมส่งเสริมการดูแลสิ่งแวดล้อม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ชบวน พลตรี. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2530.

คณะกรรมการพัฒนาจังหวัด (กพจ) พิษณุโลก,สำนักงาน. **แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดคุณภาพ**

สิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด ประจำปี 2540 จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก. ม.ป.ท.

———— **ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดพิษณุโลก**. พิษณุโลก : ตระกูลไทย, 2538.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **วิกฤตการณ์ทางสังคมไทย**. กรุงเทพฯ :

คุรุสภาลาดพร้าว, 2539.

จังหวัดพิษณุโลก, สำนักงาน. “ พิษณุโลก : เมืองยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม

ภาคเหนือตอนล่าง ” **สรุปผลการสัมมนา** ; มกราคม, 2540 . อัดสำเนา.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. **ภูมิศาสตร์เมือง** กรุงเทพฯ ฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. “ วัฒนธรรมกับศักยภาพชุมชน ”. **ทำเนียบผลการวิจัย**. สำนักงาน

คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. ปีที่ 4 ฉบับที่ 4 : 108 - 109 ; 2539

ทวีศักดิ์ นพเกษร. “ วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น ด้านการศึกษาและทรัพยากร

มนุษย์ : กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ” **เอกสารประกอบการประชุมครั้งที่ 6/2540** : ชมรม

ศึกษาเพื่อพัฒนาสี่แยกอินโดจีน ; กรกฎาคม, 2540.

บุญเลิศ ลิ้มทองกุล. “ วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์เมืองนำอยู่ : กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก.” **เอกสาร**

ประกอบการประชุมครั้งที่ 6/2540 : ชมรมศึกษาเพื่อพัฒนาสี่แยกอินโดจีน ;

กรกฎาคม,2540.

ประเสริฐ ฉ นคร และคณะ. **รวมเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก** : อนุสรณ์งาน

พระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนรังษี (ทองปลิว โสรโต). เชียงใหม่:

ส.ทรัพย์การพิมพ์,2535.

พัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 7 สำนัก. **แผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา**

และวัฒนธรรม ส่วนภูมิภาค ระยะ 15 ปี เขตภาคเหนือตอนล่าง (พ.ศ. 2538 - 2554).

2527.อัดสำเนา.

มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์,คณะ. **การจัดทำแผนอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่า**

พิษณุโลก. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2539. อัดสำเนา.

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. **นโยบายและแผนการจัดการ**

สิ่งแวดล้อมในภาคเหนือตอนล่าง : การบรรยายพิเศษ. 2540.

วรทิพย์ มีมาก. “ การกำหนดรูปแบบและทางเลือกสำหรับการพัฒนาเมืองในอนาคต : ศึกษากรณีเมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง. ” **ทำเนียบผลการวิจัย. 4(4) : กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ : 105 - 106, 2539.**

วิชาการ,กรม. “ การปรับการจัดการศึกษากับการพัฒนาเมือง ” **รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : อรุณลาดพร้าว, 2539**

ศึกษาเพื่อการพัฒนาสีเขียวอินโดจีน (ช.พ.อ.), ชมรม. **สรุปรายงานการประชุม ครั้งที่ 9/2540. พิษณุโลก, กันยายน 2540.**

ศึกษาธิการเขต เขตการศึกษา 7, สำนักงาน. **ท้องถิ่นของเรา (จังหวัดพิษณุโลก). พิษณุโลก : สำนักงานศึกษาธิการเขต เขตการศึกษา 7, 2535.**

สุพัตรา สุภาพ. **ปัญหาสังคม. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์, 2522'**

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อผู้วิจัย : นายบัณฑิต ยานาย

ตำแหน่ง : นักวิชาการศึกษา 6 ว. กลุ่มวิจัยและพัฒนา

สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 7

ประวัติการศึกษา

ปี พ.ศ. 2528 : วุฒิ กศ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครนทรวิโรฒ พิษณุโลก

ปี พ.ศ. 2536 : วุฒิ กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร

ประวัติการทำงาน

ปี พ.ศ. 2529 : อาจารย์ 1 ระดับ 3 โรงเรียนบ้านหนองปรือ อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร

ปี พ.ศ. 2530 : นักวิชาการศึกษา 3 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกำแพงเพชร

ปี พ.ศ. 2534 : นักวิชาการศึกษา 4 สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมือง จ.พิษณุโลก

ปี พ.ศ. 2536 : นักวิชาการศึกษา 5 สำนักงานศึกษาธิการอำเภอบางกระทุ่ม จ.พิษณุโลก

ปี พ.ศ. 2539 : นักวิชาการศึกษา 6 ว. สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
เขตการศึกษา 7

.....